

Literatuur: boeken

Benker, Gertrud. *Altes bäuerliches Holzgerät.* München 1976, Verlag Georg D.W. Callwey. 207 p., 457 ill.; f 83,65; ISBN 3-7667-0370-6.

Beknopte beschrijvingen van ongeveer 150 houten gebruiksvoorwerpen, ingedeeld in een aantal los samenhangende rubrieken: eten en drinken; licht, warmte en hygiëne; keuken en huishouding; textiel en wassen; zuivel; boerenbedrijf. De keuze van de gereedschappen is kennelijk bepaald geweest door toevallige factoren. De meeste komen uit Oostenrijk en Duitsland, maar soms zijn ook voorwerpen van elders afgebeeld, waaronder twee messen, een stoof, een paar klompen en een schoolkastje uit het Nederlands Openluchtmuseum. De informatie is ongelijk, afhankelijk van de literatuur die aan het eind van het boek wordt opgegeven. Gewoonlijk wordt wel iets gezegd over het gebruik en de geschiedenis, soms wordt een regionale bijzonderheid vermeld, maar dat blijft dan in de anecdotische sfeer. Een kijkboek waarop men gauw is uitgekeken. – J.J.V.

Bootsman, Kees. *Volendam: hoe arm het was... en hoe ver...* Purmerend 1977, Nooy's drukkerij-uitgeverij. 238 p., 200 foto's; f 29,25.

Dit rijk geïllustreerde boek met persoonlijke herinneringen aan het leven in Volendam bestaat uit drie delen. De twee laatste delen bevatten voornamelijk oorlogs- en verzetsherinneringen. Het eerste deel (p. 5-85) geeft een beeld van de omstandigheden in de jaren 1930-1940, waaronder de schrijver in Volendam opgroeide; daarbij komen ook enige traditionele verschijnselen, zoals St.-Nicolaas, processies e.d. ter sprake. – J.J.-v.P.

Bouissac, Paul. *Circus and culture. A semiotic approach.* Bloomington/London 1976, Indiana University Press. (Advances in semiotics). 206 p., talrijke ill., 7 tab., 9 schema's; f 48,-; ISBN 0-253-31354-6.

Na lezing van dit boek, een bundel van in 1970-1975 verschenen artikelen, ontkomt men moeilijk aan de indruk dat de auteur, behalve hoogleraar Frans ook gedurende twee jaar eigenaar van een experimenteel circus, zelf ook eens een goochelnummer heeft willen opvoeren. Maar dan wel voor een speciale groep liefhebbers. Voor velen zal de aanbeveling van Claude Lévi-Strauss op de flap eerder een waarschuwing zijn. Met veel moeilijke woorden en aan de hand van schema's en tabellen schrijft Bouissac over het circus in het algemeen, acrobaten, jongleurs en goochelaars, nummers met paarden en wilde dieren, clowns en het affiche voor het circus. Het hoofdstuk dat hij nodig heeft om het verschil te beschrijven tussen een dierentuin en het circus lijkt vooral bedoeld te zijn als een parodie op de manier van benaderen van gegevens, aanvankelijk taalkundige maar steeds meer ook sociaal-culturele, die semiotiek genoemd wordt. De centrale vraag in dit boek lijkt te zijn hoe het mogelijk is dat het publiek plezier beleeft aan het circus. Of, met andere woorden, welke betekenis de toeschouwers (de ontvangers) toeschrijven aan de boodschap (de voorstelling) van de circusblijvers (de zenders). Aan de hand van beschrijvingen van de vorm, de opbouw van het programma en de afzonderlijke

nummers geeft hij als antwoord dat het publiek daarvoor gebruik maakt van gangbare opvattingen over de werkelijkheid in de cultuur, die tijdens de circusvoorstelling anders gecombineerd of omgekeerd worden (bv. een paard in nachtgewaad in een groot bed). Van een cultuurhistorische benadering is dus geen sprake. – J.H.

Braunfels-Esche, Sigrid. *Sankt Georg. Legende, Verehrung, Symbol.* München 1976, Verlag Georg D.W. Callwey. 228 p., 214 ill.; f 54,-; ISBN 3-7667-0372/2.

De schrijfster begint met een samenvatting van het onderzoek naar het ontstaan, de vorm en de verspreiding van de legende rond St. Joris. Vervolgens geeft zij een beeld van zijn verering in Europa en het oostelijke Middellandsezeengebied aan de hand van de vele materiële getuigenissen daarvan, zoals reliëfs en vaandels, beelden, schilderijen en andere kunstvoorwerpen waarin St. Joris optreedt in verschillende functies zoals patroon van de adel, van naar hem genoemde genootschappen, van steden. Daarna bespreekt zij kort de betekenis van St. Joris in het theologisch denken, m.n. zijn betrekking tot Maria, en zijn rol in het volksleven. De talrijke fraaie illustraties worden ontsloten door opmerkingen aan het eind van het boek over de wijze waarop men de heilige afgebeeld heeft in de loop der tijden. – J.H.

Bringéus, Nils-Arvid. *Människan som kulturvarelse. En introduktion till etnologin.* Lund 1976, LiberLäromedel. (Handböcker i Etnologi). 181 p., 42 ill., 11 diagr., 16 krt.; f 52,50; ISBN 91-40-04163-8.

In een reeks ethnologische handboeken, bestemd voor Zweedse studenten, geeft deze inleiding van Bringéus een beknopt overzicht van de geschiedenis van de Zweedse ethnologie, gevolgd door een karakteristiek van het veld van onderzoek (materiële, geestelijke en sociale cultuur), de probleemstelling, de culturele dimensies (tijd, ruimte, sociale gelaagdheid), processen (traditie, verspreiding, communicatie), stereotiepe gedragingen en opvattingen van de belangrijkste bronnen, telkens met een summieri literatuuropgave. Het boek bevat geen samenvatting in het Engels of Duits. – J.J.V.

Cirese, Alberto M. en Liliana Serafini con la collaborazione iniziale di **Aurora Milillo.** *Tradizioni orali non cantate. Primo inventario nazionale per tipi, motivi o argomenti di fiabe, leggende, storie e aneddoti, indovinelli, proverbi, notizie sui modi tradizionali di espressione e di vita ecc., di cui alle registrazioni sul campo promosse dalle Discoteca di Stato in tutte le regioni italiane negli anni 1968-69 e 1972.* Roma 1975, Ministero dei beni culturali e ambientali. XXXI, 702 p.

In de jaren 1968-69 en 1972 hebben in opdracht van het staatsarchief in Rome 40 verzamelaars in de 20 regio's van Italië 133 interviews op de band opgenomen die bij elkaar ongeveer 11.000 gegevens bevatten. Het merendeel ervan bestaat uit volksverhalen. Deze zijn ingedeeld naar AT-nummer en voorzien van verwijzingen naar de regionale indexen van S. Lo Nigro en G.D'Aronco (p. 1-439), en verder naar motifnummer (451-600). Het overige materiaal, o.a. spreekwoorden, raadsels, rijmen en verschillende soorten verhalen, is naar genre ingedeeld en geordend volgens het documentatiesysteem van het staatsarchief. – A.J.D.

Coenen, J. *De Geldropse schuttersgilden. Ontstaan en betekenis.* Geldrop 1978, Gemeentebestuur van Geldrop. (Bijdragen tot de lokale geschiedenis van Geldrop 6). 31 p., 17 ill., 1 krt.; f 2,50.

Coenen behandelt de taken en gebruiken van de gilden vroeger en nu, waarbij de nadruk ligt op de beschrijving van de huidige toestand: de gildefeesten, de organisatie van het gildewezen, de jaarlijkse activiteiten, de gildeattributen. – M.v.Z.

(Dam, Jelle). *Jeugdherinneringen van Jelle Dam*. Ingel. en uitgeg. door Lykele Jansma. Buitenpost ca. 1978, Uitgeverij Lykele Jansma. 118 p., 51 ill.; f 17,50.

Beschrijving van de levensomstandigheden in de tweede helft van de negentiende eeuw in de heidestrecken op de grens van de Friese Wouden en Groningen door een socialistische timmerman. – M.v.Z.

Doorn, Theo van. *Mensen, vissen, vogels. Riviervisserij: vergane glorie*. Assen/Amsterdam 1977, Van Gorcum. 147 p., 29 ill., 3 tab., 1 krt.; ISBN 90-232-1542-7.

Op basis van interviews met riviervissers, aangevuld met visserijrapporten en andere literatuur, wordt de nu uitgestorven riviervisserij in de driehoek Zwartsluis-Hellevoetsluis-Maastricht in de periode 1900-1960 beschreven. Een goed systematisch opgebouwd boek, dat als voorbeeld van een monografie over een ambacht navolging verdient. – J.J.S.

Grinsell, Leslie V. *Folklore of prehistoric sites in Britain*. Newton Abbot/London, North Pomfret (Vt)/Vancouver 1976, David & Charles. 320 p., 35 ill., 10 krt.; f 41,50; ISBN 0-7153-7241-6.

Een inventaris, samengesteld op basis van de literatuur, van het met prehistorische monumenten (o.a. grafheuvels, stenen) verbonden volksgeloof in Engeland, Schotland en Wales. In de inleiding geeft de auteur een thematisch overzicht van de verschillende tradities (associaties, soms enkel in de naam, met o.a. de duivel, reuzen, feeën, legendarische en historische figuren; eigenschappen van de stenen) – in appendix B ook geordend volgens de motif-index van Stith Thompson – en vermeldt hij incidenteel hun ouderdom. – J.H.

Gustavsson, Anders. *Forskning om folkligt fromhetsliv. En analys av temat ethnologin och grannvetenskaperna med särskild hänsyn till Norden*. Lund 1976, LiberLäromedel. (Småskrifter från Etnologiska Sällskapet i Lund 3). 118 p., 7 ill.; f 19,-; ISBN 91-40-04158-1.

Onder volksgeloof verstaat Gustavsson alle religieuze uitingen, kerkelijke en onkerkelijke, van individuen en groepen, op werkdagen en feestdagen. Naast de volkskunde houden zich ook andere wetenschappen met dit onderwerp bezig, zoals de kerkgeschiedenis, de praktische theologie, de godsdienstsociologie, de godsdienstwetenschap en ook de kunstgeschiedenis en de muzikwetenschap. Aan de hand van empirische studies, vooral uit Skandinavië en verschenen in de afgelopen tien jaar, wil de auteur de overeenkomsten en verschillen tussen deze disciplines en de volkskunde aangeven. In de zes bladzijden van de Duitse samenvatting aan het eind van het boek blijft, voor wie daar op aangewezen is, van deze opzet vanzelfsprekend weinig over. Voorzien van een summier commentaar worden daar eerst de onderwerpen opgenoemd waarmee de volkskunde en tenminste één andere wetenschap zich hebben beziggehouden: godsdienstige gebruiken door de week en op feestdagen, opwekkingsbewegingen, occulte verschijnselen, niet- en voorchristelijke godsdiensten, heiligenverering, bedevaarten en devotieprenten. En vervolgens de gezichtspunten van waaruit men deze thema's heeft

bekeken. De vraag naar verandering, naar regressie en innovatie, wordt in de andere wetenschappen minder gesteld dan in de volkskunde. Wel gaan sommige onderzoekers uit van het idee van de continuïteit van gebruiken en ideeën; Gustavsson vermeldt dat daarover binnen de volkskunde verschillend gedacht wordt. In de Duitse volkskunde heeft men aandacht gegeven aan de samenbindende functie van de godsdienst voor mensen die zich aan een nieuwe situatie moeten aanpassen, zoals de Oostduitse immigranten in West-Duitsland. Beziet men de godsdienst als een communicatieproces tussen zenders en ontvangers, dan is de volkskunde vooral goed toegerust om de ontvangerskant te onderzoeken, d.w.z. hoe individuen of groepen reageren op een bepaalde boodschap. Let men in de andere wetenschappen bij het historisch onderzoek al meer op regionale verschillen, in de volkskunde wordt daarbij nu ook gelet op het microniveau (individuen, gezinnen). Bij het onderzoek naar de verhouding tussen norm en werkelijkheid, naar b.v. de uitvoering van kerkelijke voorschriften, gaat de volkskunde uit van het feitelijk gedrag en beschouwt de regels als een van de verklarende factoren. Samenwerking tussen de verschillende wetenschappen zal het meest vruchtbaar zijn wanneer ieder een bijdrage levert vanuit de sfeer van zijn eigen competentie. – J.H.

Hoogstraten-Wigman, A.H.M. van. *Beelden uit mijn kinderjaren – Lunteren in grootmoeders tijd.* Barneveld 1977, Barneveldse drukkerij en uitgeverij. 48 p., 22 ill., 4 foto's; f 7,60.

Jeugdherinneringen van een onderwijzersdochter, o.a. aan spel, kleding, volksgeloof, St.Nicolaas, voeding (omstreeks de eeuwwisseling). – M.v.Z.

Jans, Everhard. *Het midwinterhoornblazen.* Enschede 1977, Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam. 83 p., 59 ill., krt. en muziekvb.; f 32,50.

De liefde voor zijn Twentse land is Everhard Jans aangeboren en mede door zijn vader, wijlen Jan Jans, gestimuleerd en ontwikkeld. Als achttienjarige schreef Jans jr. het artikel 't *Mirreweenterhoornblaozen* in het tijdschrift *Volkskunde* (jrg. 60 (1959) p. 128–140), een opstel waaraan de onvolkomenheden kleven die eigen zijn aan de jeugdige leeftijd en aan de toenmalige opvattingen binnen de volkskunde zoals die ook in het tijdschrift tot uiting kwamen. Sindsdien is de volkskunde van Oost-Nederland Jans jr. blijven bezighouden. Hij raakte actief betrokken bij de herleving van het midwinterhoornblazen in Twente en het aangrenzende deel van Duitsland en publiceerde in 1974 *Gevel- en stiepeltekens in Oost-Nederland*, gebaseerd op nagelaten materiaal van zijn vader (zie de bespreking in *Volksk. Bull.* 3,1 (juli 1977)). Sinds 1970 studeert Jans volkskunde aan de universiteit van Münster. Naar hij zelf meent is die studie het wetenschappelijke gehalte van zijn nieuwste boek ten goede gekomen (p. 7 en 15). Ik kan dat niet onderschrijven. Het hele boek getuigt ontegenzeggelijk van Jans' 'eigen warme belangstelling voor dit unieke gebruik' (p. 7), maar zeker niet van méér dan dat. Ik zou daar in het geheel geen moeite mee hebben als het hier alleen ging om een boek van een Twent voor Twenten, een poging tot bevestiging van de Twentse identiteit, een hart onder de riem voor ieder die Twents denkt en handelt. Ik zou mij, geen Twent zijnde en bij mijzelf geen bijzondere gevoelens voor mijn geboortegrond bespeurend, onbevoegd achten over zo'n boek te oordelen. Maar nu Jans blijkbaar een wetenschappelijk werk heeft willen afleveren, een werk waaraan naar zijn zeggen in Nederland behoefte bestaat, heeft hij recht op een bespreking van de wetenschappelijke kwaliteiten.

De kern van het boek wordt, zoals het colofon ook bevestigt, gevormd door Jans' bijna twintig jaar oude artikel in *Volkskunde*. Men vindt de brokstukken – meestal

letterlijk, soms enigszins bijgeschaafd – in bonte volgorde door het hele boek heen. Nieuwe gegevens hebben vooral betrekking op de jaren na 1959, toen de herleving van het midwinterhoornblazen goed op gang kwam. Voor het overige echter heeft het boek nauwelijks meer te bieden dan het artikel. Datzelfde geldt helaas voor het beschouwende gedeelte van het werk: ook daarin is Jans niet veel verder gekomen dan hij was in de tijd dat hij nog een korte broek droeg, in weerwil van zijn latere studie aan een Duitse universiteit. Dat komt m.i. vooral doordat hij zichzelf geen beperkingen oplegt. Hij heeft veel rondom zijn onderwerp gelezen (al geeft hij te zelden precies en foutloos aan wat en waar) en heeft overal wel iets van zijn gading aangetroffen. Een kritische schifting van het gelezene is echter op de meeste plaatsen achterwege gebleven. Haast nergens merkt men iets van Jans' eigen standpunt inzake de interpretatie van bepaalde verschijnselen, tenzij ik moet aannemen dat hij het bij voorbaat met ieder standpunt eens is, of het nu van Matthias Zender, Cato Elderink of 'de vermaarde theoloog en filosoof' Mircea Eliade is. Deze opzet heeft ertoe geleid dat zelfs notoire kletspraat zonder een spoor van kritische begeleiding een plaats in het boek gekregen heeft. Jans legt graag verbanden met verschijnselen elders die hij als verwant beschouwt of anderszins belangrijk genoeg acht om ze te noemen. Hij neemt ons mee naar vroeg- en voorchristelijke tijden en laat ons alle continenten bereizen. Hij behandelt bronzen luren, hoorns van hout, bast en blik, dierhoorns, mefluitjes, alpenhoorns enz. Hij legt, in navolging van Van der Molen, verband met het Noordnederlandse Sint-Thomaslieden, behandelt terloops de kinderschrik en andere demonische figuren, het sacrale aspect van het water in de put waarin de hoorn bewaard wordt en het verschil tussen profane en heilige tijd volgens het evangelie van Eliade. Het ene potje na het andere zet hij op het vuur, maar hij verzuimt in zijn bedrijvigheid erop toe te zien dat ze niet overkoken of, wat in dit boek meestal gebeurt, van de kook raken. Ik moet dan ook vaststellen dat het boek een orde vertoont vergelijkbaar met die van een omgevallen boekenkast. De titels van de hoofdstukken 2 t/m 4 kunnen naar willekeur en zonder de minste consequenties met elkaar worden verwisseld – dat geldt dus ook voor de hoofdstukken zelf. Van hoofdstuk 5 (Verval en wedergeboorte) kan hetzelfde gezegd worden met dien verstande dat het belangrijke informatie bevat over de meest recente ontwikkelingen in het midwinterhoornblazen, met name over het ontstaan van de concoursen en de wijze waarop men die in Twente in een al dan niet vermeende traditie tracht in te passen.

In hoofdstuk 3 (Vervaardigingsproces en melodie) neemt Jans ons mee naar Zwitserland waar wij enige bladzijden lang een praatje mogen maken met een tweetal alpenhoornmakers en rondkijken in hun werkplaats. Een interessant maar volstrekt overbodig uitstapje, aangezien het hier gaat om andere mensen die onder andere omstandigheden andere instrumenten maken en bespelen dan in Twente. Aansluitend maken we een gezonde bergwandeling waar we worden verrast door 'een reeks machtige bazuinstoten, een geweldig geluid, dat botste tegen de rotswanden en zich tenslotte verloor in talloze echo's. De alpenhoorn!' (p. 37). Een aantrekkelijke excursie is ook het volgende: 'In het zuiden van Frankrijk, in de Provence, ligt het enige plaatsje ter wereld, waar de Nachtmis wordt opgedragen in een schaapstal. In dit sterk op Judea gelijkende landschap tellen de herders hun schapen op 24 december. Luid galmt daarna het geluid van hun koehoorn door de velden(...)' (p. 14). U vergist zich niet: dit zijn niet de woorden van reisgidsenauteur Van Egeraat, maar van de man die in Vrij Nederland van 23-7-1977 de Nederlandse volkskundigen het bittere verwijt voor de voeten wierp: 'Het is een feit, dat de Nederlandse volkskunde nog altijd een grote theoretische achterstand in te halen heeft. Men gaat de problemen maar liever uit de weg, door te vluchten in argeloze heemkundige beschrijvingen of *toeristische journalistiek* (cursivering van mij).

Het 'grote publiek' begrijpt dan althans, volgens vele scribenten, waar het om gaat, en stelt geen vermoeiende vragen.' Was getekend: Everhard Jans. Hoewel ik terzake van de midwinterhoorn tot het 'grote publiek' behoor, stel ik mij voor de auteur hierna nog enige wellicht vermoeiende vragen te stellen.

Tot welke fantastische verwickelingen Jans' denk- en betoogtrant kan leiden, moge het volgende voorbeeld illustreren. Op p. 20 verwijst hij naar afbeeldingen van 'midwinterhoornachtige instrumenten na het begin van de kerstening', voorkomend in het Utrechts Psalterium als illustratie bij psalm 150, de bekende lofpsalm waarin een reeks van instrumenten wordt genoemd w.o. de hoorn. Nadat Jans de betreffende passage uit de psalm geciteerd heeft, concludeert hij: 'Hierin openbaart zich ook het inpassen van de hoorn in de Christelijke eredienst'. De alinea besluit, geheel buiten de orde, met een taalkundige afleiding van het woord hoorn uit het Oudgermaans en Latijn. Een kleine analyse van wat hier allemaal gezegd wordt, leert ons het volgende. Om te beginnen is het Utrechts Psalterium niet zoals Jans meent 'omstreeks 800 in de omgeving van Luik vervaardigd', maar omstreeks 850 in Hautvillers bij Reims. Als ik Jans' conclusie goed begrijp, wil hij daarin zeggen dat de hoorn een 'gekerstend' instrument is. Ik mag althans niet aannemen dat hij bedoelt dat de hoorn waarvan in psalm 150 sprake is, in de christelijke eredienst is geïntegreerd, want de psalm beschrijft een situatie die behoort tot de oudtestamentische, dus joodse tempel- en synagogedienst. Maar erg duidelijk is hij niet en erg zeker van zijn bedoeling ben ik evenmin. Hoe het ook zij, het voorkomen van afbeeldingen van een bepaald type hoorn na de kerstening betekent niet dat het instrument dateert van vóór de kerstening, zelfs niet dat het gekerstend is. Dat het om 'midwinterhoornachtige instrumenten' gaat, is niet zo toevallig aangezien nu eenmaal alle hoornachtigen bepaalde opvallende kenmerken gemeen hebben. Deze mededeling is echter onbruikbaar zolang wij niets weten over het materiaal waaruit, de wijze waarop en de plaats waar het instrument vervaardigd is, het gebruik dat ervan gemaakt werd en de mensen die het gebruikten. De suggestie die in Jans' mededeling besloten ligt, is dat men omstreeks 800 in het Luikse op een soort midwinterhoorn blies. Daarvoor ontbreekt ieder bewijs. Tenslotte is het onbegrijpelijk dat Jans psalm 150 citeert in zijn berijmde vorm (uit de Staatsberijming van 1773, want 'daar staat het zo fraai als tekst'; in het korte citaat staan intussen drie fouten, terwijl een complete regel is gesneuveld). In die berijmde versie alsook in de Statenvertaling is namelijk geen sprake van een hoorn, maar van een bazuin, een heel ander instrument dus (dat die vertaling onjuist is, kan Jans niet helpen en doet hier ook niet ter zake). Hierdoor in verlegenheid gebracht (een andere reden kan ik althans niet bedenken) heeft Jans dat vers toen maar achterwege gelaten, daarentegen het woord *fluit* gecursiveerd. De lezer, bijgekomen van zijn verbijstering, raadpleegt Trommius' concordantie op de Statenvertaling en vindt daar niet minder dan twaalf plaatsen waar de hoorn in de psalmen genoemd wordt - psalm 150 is daar uiteraard niet bij. Mijn verstand staat stil bij het zien van de ravage die in zo'n kort bestek kan worden aangericht.

'In de loop van de negentiende eeuw ging het midwinterhoornblazen achteruit', meent Jans (p. 29). Daarentegen heet het op p. 52: 'Tegen het einde van de negentiende eeuw ging het gebruik achteruit (. . .) De mobilisatie van 1914-1918 betekende een duidelijke inzinking in de midwinterhoorntraditie.' Afgezien van de feitelijke discrepantie tussen beide mededelingen suggereren ze dat er in het verleden sprake moet zijn geweest van een zekere bloei, althans continuïteit in de traditie. De gegevens die het boek verstrekt over het blazen in de 19e eeuw zijn echter dermate spaarzaam en ongelijk van kwaliteit dat ze zo'n veronderstelling onmogelijk kunnen staven. Gegevens van voor 1800 zijn er vrijwel niet: het oudste bericht dat op de midwinterhoorn in het Twents-Westfaalse

grensgebied betrekking heeft, dateert volgens Jans van niet vroeger dan 1772 (p. 23, helaas zonder behoorlijke bronvermelding). Er blijft dus nog een aanzienlijk verleden over waarin naar hartelust verondersteld kan worden. En dat gebeurt dan ook, bv. in de overgeleverde, ook door Jans gedeelde opvatting dat de katholieke boeren in de zeventiende en achttiende eeuw elkaar met hoornsignalen waarschuwden voor de komst van de protestantse drost die erop uit was hun schuilkerken te ontdekken, en zodoende het gebruik levend hielden. Jans acht deze veronderstelling belangrijk genoeg om ze ook in Duitse en Engelse samenvattingen achter in het boek op te nemen. Mij kan ze er in het geheel niet van overtuigen dat er een verband zou moeten zijn tussen het gebruik van *een* hoorn als signaalinstrument en het blazen op *de midwinterhoorn* in advents- en kersttijd (over de herkomst van het woord *midwinterhoorn* laat Jans ons trouwens in het onzekere, hoewel het toch een niet onbelangrijk gegeven is). In dezelfde geest zou men bijvoorbeeld kunnen veronderstellen dat de Twentse katholieken, door de gevreesde drost met eieren te bekogelen, het oude gebruik in stand hielden om met Pasen eieren te beschilderen. Ik zal de laatste zijn, te insinueren dat het *midwinterhoornblazen* een uitvinding van de negentiende eeuw is. Evenmin sluit ik uit dat archiefonderzoek nog feiten aan het licht zal brengen die Jans' mening ondersteunen. Maar op dit moment is er onvoldoende materiaal beschikbaar voor welke veronderstelling dan ook. Dat geringe materiaal heeft Jans slecht geordend en te zeer naar zijn hand gezet. Hij doet dat klaarblijkelijk vanuit de hartstochtelijke wens dat het *midwinterhoornblazen* een eeuwenoud gebruik moge blijken. Maar wanneer hij meedeelt (p. 33) dat in Denekamp 'altijd' een bepaalde traditionele melodie is geblazen, dan moet men dat opvatten als: tenminste sinds het begin van de twintigste eeuw. In Jans' geloofswereld moet het gebruik niet alleen oud zijn, maar als het even kan ook Twents. Zo wordt de *midwinterhoorn* 'het typisch Twentse muziekinstrument' genoemd (p. 59) en kwalificeert Jans het blazen op het instrument als 'het mystieke oude blazen, dat het Twente van de 'mirweentertied' nog altijd uniek doet zijn' (p. 33). Het doet wèl vreemd aan in een boek waarin hemel en aarde worden bewogen om in ruimte en tijd verbanden aan te tonen met al dan niet verwante verschijnselen elders.

Tot slot een kleine bloemlezing van curiosa, die alle gemeen hebben dat ze voortkomen uit deze zucht naar verbanden. Op p. 13 wordt de hoorn voorgesteld als een liefdes- en vruchtbaarheidssymbool. Daarbij laat Jans door niemand meer of minder dan de Haagse muziekkriticus W.H. Thijsse verklaren dat gemalen dierhoorn in de meeste liefdesdranken een voornaam bestanddeel is. Een andere autoriteit laat Jans op p. 50 meedelen dat 'het gebruik in verval (kwam) door de vele oorlogen, vooral de 30-jarige oorlog (1618-1648), waarbij de mensen innerlijk zeer sterk geschokt werden. Hierdoor ging men lawaai maken met de instrumenten en bedierf zodoende de serene kerstsfeer.' Zo stond het ook al letterlijk in *Volkskunde* van 1959, p. 133. Je gelooft je eigen ogen niet bij het lezen van deze monumentale onzin.

Totaal onverwacht en ook werkelijk als een verrassing komt de mededeling op p. 65: 'Tussen het timbre van de *midwinterhoorn* en het Gregoriaans bestaat een zekere verwantschap.' Ik zal er toch eens op gaan letten. De bibliografie tenslotte is een curiosum op zichzelf, met haar vele fouten in alfabetisering, spelling en paginaverwijzingen.

Voor in het boek staat het door Jans ontworpen vignet van de 'Kemissie veur 't Mirweenterhoornbloazen': eèn liggende hoorn, een staand kruis, een zonnerad. Het boek wordt er ten voeten uit door 'getekend'. Het confronteert ons steeds weer met een mystiek verlangen naar een oude heidense traditie die nieuw christelijk licht moet brengen boven grijze vorstige velden. Waar ik nu alleen nog bang voor ben, is dat het

'grote publiek' in Twente zijn eigen verlangens in dit boek wetenschappelijk onderbouwd zal denken te vinden. Dit nu zou een tragisch misverstand zijn. – F.H. Matter.

Kaiser, Hermann. *Handwerk und Kleinstadt. Das Beispiel Rheine/Westf.* Münster 1978, F. Copenrath Verlag. (Beitr. z. Volkskultur in Nordwestdeutschland, hrsg. v. d. Volkskundlichen Kommission f. Westfalen, Landschaftsverband Westfalen-Lippe, 7). IV, 501 p., vele tab.; DM 19,80; ISBN 3-920192-34-6.

Rheine ligt aan de Ems, veertig kilometer ten oosten van Oldenzaal. Toen het in 1327 van de bisschop van Münster stadsrechten kreeg, had het ongeveer 500 inwoners, aan het eind van de achttiende eeuw waren dat er nog geen 2000. Het was dus een kleine stad die, in tegenstelling tot de oudere en grotere steden in Westfalen, haar opkomst niet dankte aan de handel, maar aan haar betekenis als vesting voor de bisschop en als marktplaats voor de onmiddellijke omgeving. Om die reden vindt men hier in de veertiende eeuw ook geen machtig patriciaat. Het stadsbestuur wordt gevormd door gewone burgers, waaronder de ambachtslieden al vroeg een belangrijke plaats innemen. Dat blijkt wanneer de machtsverhoudingen in de volgende eeuwen uitkristalliseren in de bestuurlijke organisatie. Net zoals andere middeleeuwse stadsbesturen is de magistraat van Rheine er vanaf het eerste begin op gericht om een zeker evenwicht tot stand te brengen tussen producenten en consumenten. Het geëigende middel daartoe was de organisatie van de handwerkers in gilden. In Rheine krijgen de vier oudste gilden, de kleermakers, de slagers, de bakkers en de schoenmakers, al in de loop van de vijftiende eeuw een vertegenwoordiger in de raad en in 1682 zelfs de meerderheid. Die politieke macht van de gilden maakte het lidmaatschap ervan al vroeg aantrekkelijk voor buitenstaanders, enerzijds kooplieden, grondbezitters en andere kapitaalkrachtige burgers, die zelf niet in een gilde georganiseerd waren, anderzijds leden van jongere gilden die geen politieke macht hadden verworven, en dezen versterkten omgekeerd weer de macht van de gilden doordat zij vaak op de hoogste posten hun belangen behartigden. Dat de gilden in dit proces niet hun karakter verloren en tot een politieke organisatie werden, is te verklaren uit de bepalingen dat de helft van de leden van het bestuur van het gilde actieve ambachtslieden moesten zijn, ook als deze groep niet meer de meerderheid in het gilde had, wat bijvoorbeeld het geval was in het gilde van de slagers in 1696. Dat is ook de reden dat zij hun politieke macht behielden toen de landsregering in de loop van de achttiende eeuw haar greep op de stadsbesturen versterkte, en in een poging de gilden te saneren en te uniformeren het lidmaatschap van vreemden tenslotte verbood. Intussen had de aanwezigheid van deze vreemde, vaak kapitaalkrachtige leden wel ontwrichtend gewerkt doordat de sociale verschillen binnen de gilden, die men van het begin af door allerlei concurrentie-bestrijdende bepalingen zo klein mogelijk had trachten te houden, groot werden. Bovendien ondermijnden de ongunstige economische omstandigheden in de achttiende eeuw steeds meer de economische macht van de ambachtslieden. De bevolking nam niet meer toe, het land verarmde, de ambachtslieden moesten steeds meer bedacht zijn op ondermijnende concurrentie, waardoor de beweeglijkheid van het gilde in beter tijden verstarde tot een angstvallig vasthouden aan de eigen voorrechten, en het stadsbestuur steeds vaker moest ingrijpen tegen overtredingen van de concurrentie-bepalingen. Deze spanning tussen economische onmacht en politieke macht moest vroeg of laat leiden tot een breuk. Die kwam in de Franse tijd. De gilden werden opgeheven. Na het vertrek van de Fransen werd dat verbod bestendigd. Er kwam census-kiesrecht. Met de politieke macht van de gilden was het daarna afgelopen. Dat men aan de gedachte aan een gilde als een vereniging van handwerkslieden van tijd tot tijd weer vorm probeerde te geven komt vooral omdat het

gilde behalve een politieke functie ook nog andere functies vervuld had die mensen om verschillende redenen bleven aanspreken. Dat was in de eerste plaats haar economische functie in de zin van een mechanisme ter beheersing van de concurrentieverhoudingen, die met haar instelling als bewaakster van prijs en kwaliteit nauw verbonden is. Pogingen om deze functie te herstellen zien we in de negentiende en twintigste eeuw herhaaldelijk. Aanvankelijk zolang men officieel uitgaat van het vrijhandelsprincipe worden ze door de staat tegengewerkt, later, wanneer de staat in de middenstanders een potentiële bondgenoot ziet tegen de opkomende arbeidersbeweging worden ze gesteund. Deze steun groeit uit tot een ideologie waaruit de romantische, a-historische beschrijvingen van het gilde als levensgemeenschap voortkomen. De aanhangers van dergelijke theorieën maakten daarbij gebruik van de andere historische functies van gilden: hun sociale functies, in het bijzonder door de gemeenschappelijke maaltijden, door de zorg voor de begrafenis en door de bescherming van de vrouwen en kinderen van overleden gildeleden; hun religieuze functie, die daar nauw mee verweven is en die vooral bestond in het deelnemen als groep aan kerkelijke plechtigheden, het onderhouden van een altaar, en het doen lezen van zielemissen; en eventueel hun militaire functie. Deze functies zijn al in de oudste bronnen over de gilden terug te vinden en zijn niet van hun economische en politieke functie te scheiden. Niettemin zou het onjuist zijn om ze als een onveranderlijk gegeven te beschouwen en het gilde te zien als een hechte levensgemeenschap, zoals dat in de oudere literatuur vaak gedaan wordt. Raadpleegt men de historische bronnen dan blijkt dat dergelijke functies voor ieder gilde en op ieder tijdstip een ander gewicht hebben, afhankelijk van de toevallige economische, sociale en politieke verhoudingen. Wel oefenden ze ongetwijfeld aantrekkingskracht uit op mensen buiten het gilde, zodat men de toestroming van buitenstaanders niet alleen mag toeschrijven aan de politieke aantrekkelijkheid van bepaalde gilden, maar ook in dat opzicht bestaan er verschillen. Het is op deze historische en plaatselijke verschillen dat Kaiser, wiens betoog ik hiervoor alleen op enkele hoofdpunten kon weergeven, de nadruk legt. Hij heeft daarvoor gebruik gemaakt van een omvangrijk archiefmateriaal, bestaande uit oorkonden, reglementen, raadsverslagen, bevolkings- en haardstedentellingen, belastingkohieren, verzekeringslijsten, testamenten en rekeningen zowel van openbare lichamen als van particulieren van de veertiende tot de twintigste eeuw, met de zwaartepunten in de zeventiende, achttiende en negentiende. Op grond daarvan geeft hij in zeven hoofdstukken een overzicht van de bevolkingsontwikkeling, de beroepsstructuur, het aandeel van de handwerkers in de stedelijke politiek, de geschiedenis van de gilden met en zonder politieke vertegenwoordiging waaronder een speciale paragraaf over de leden die geen of een ander ambacht uitoefenden, de economische positie van de handwerkers voor en na 1830, en de corporaties van handwerkers in de negentiende en twintigste eeuw. Bovendien toetst hij in de loop van zijn betoog zijn eigen interpretatie van de gegevens aan die uit andere publikaties en komt zo tot een bijzonder genuanceerd beeld van de vervlechting van sociale, economische en politieke belangen in Rheine in de loop van de eeuwen dat, wanneer men zich eenmaal in het boek heeft vastgebeten, veel meer dan lokale betekenis krijgt. Dat hij daarbij het accent zo sterk op de sociaal-economische en politieke feiten legt, is bij een student uit Münster verrassend. Vergeleken daarbij zijn de bladzijden die hij wijdt aan de overeenkomsten tussen de ideologie van de ambachtsgilden en die van het stadsbestuur, in het bijzonder aan hun opvattingen over het begrip 'eerlijkheid' en de sociale consequenties daarvan, en de bladzijden over de toenemende ideologisering van de gilden in het eind van de negentiende en de helft van de twintigste eeuw, waartegen zijn boek zich met name richt, slechts gering in aantal, terwijl de aandacht besteed aan gewoonten en gebruiken te verwaarlozen is. De

volkskunde van Kaiser is geheel samengevallen met sociaal-economische geschiedenis. Als reactie is dat begrijpelijk en wanneer het resultaat zoals in dit geval een goed boek is, dan is iedere kritiek daarop uit den boze. Toch hoop ik niet dat het voorbeeld van Kaiser binnen de volkskunde veel navolging vindt. Dat het beeld dat hij schetst een noodzakelijke achtergrond is voor de interpretatie van de gewoonten, opvattingen, gebruiken en modeverschijnselen waarmee de volkskunde zich gewoonlijk bezighoudt, staat voor mij vast. Ze verschillen evenwel van politieke en economische organisatievormen doordat ze niet direct gericht zijn op het verwerven of behouden van macht en bezit, maar de middelen vormen waarmee mensen hun sociale en economische situatie rechtvaardigen, draaglijk maken of uitbuiten. Die sociaal-psychologische belangstelling ontbreekt in het boek van Kaiser vrijwel geheel. Voor de identiteit van de volkskunde als discipline is dat geen goede zaak. – J.J. Voskuil.

Lehmann, Albrecht. *Das Leben in einem Arbeiterdorf. Eine empirische Untersuchung über die Lebensverhältnisse von Arbeitern.* Stuttgart 1976, Ferdinand Enke Verlag. (Göttinger Abh. z. Soziologie und ihrer Grenzgebiete, begr. v. Helmuth Plessner, hrsg. v. H. Plessner und H.P. Bahrdt 23). X, 192 p.; f 48,40; ISBN 3-432-88701-9.

Het in de titel aangeduide dorp ligt in Niedersachsen, aan de Leine, tussen Hannover en Göttingen. Het telt ongeveer 2400 inwoners. Tot in het begin van deze eeuw vormden de landarbeiders, die op de domeingoederen werkten, de belangrijkste groep onder de bevolking. Na de eerste wereldoorlog nam het aantal industriearbeiders snel toe. Op het ogenblik bestaat meer dan de helft uit arbeiders. De meesten zijn pendelaars naar bouwwerken en industrieën in de buurt, een minderheid werkt bij de post en de spoorwegen. Op het ogenblik van zijn onderzoek woonde de schrijver al zeven jaar in het dorp. Zijn vrouw was er onderwijzeres. Hijzelf was lid van verschillende verenigingen en actief lid van de SPD. Daardoor kende hij de situatie uit eigen waarnemingen en een deel van het boek berust op de zo verworven kennis. In 1972 vulde hij die aan met de gegevens van een vragenlijst met ruim 90 vragen die door 110 arbeiders tussen de 18 en 65 jaar werden beantwoord, samen ongeveer de helft van het totaal aantal arbeidersgezinnen. De vragen hebben betrekking op de betekenis die de ondervraagden hechten aan hun huis en tuin, hun beroep, hun familie, op hun vrijetijdsbesteding en op hun band met het dorp en hun oordeel over de kleine groep gastarbeiders die daar toen woonde. Bovendien deed hij enig archiefonderzoek naar de geschiedenis van het dorp, in het bijzonder naar de sociale verhoudingen in de vorige en het begin van deze eeuw, om een oordeel te krijgen over de invloed van de vroegere omstandigheden op het tegenwoordige levenspatroon. Van dit levenspatroon geeft het boek een genuanceerd beeld vooral dank zij de intelligente persoonlijke waarnemingen die de antwoorden op de vragen corrigeren wanneer ze niet de werkelijkheid maar een nagestreefde werkelijkheid weergeven, zoals dat bijvoorbeeld het geval is bij het oordeel over de gastarbeiders, en in de sterke verhalen die men elkaar vertelt en waarvan er een aantal op hun psychologische functie wordt bezien. Uit dat beeld komt de arbeider naar voren als iemand voor wie huiselijkheid, spaarzaamheid en vlijt centraal staan. Ze krijgen vorm in het eigen huis en de eigen tuin. In en rond dat huis, in de contacten met familie, bureu, collega's en in het verenigingsleven voltrekt zijn leven zich volgens duidelijke regels en normen, die Lehmann vooral ziet als een tegenwicht tegen de ondergeschikte plaats in de maatschappij en die daardoor een duidelijk burgerlijk karakter dragen. Niettemin onderscheiden de arbeiders zich als groep van de middenstand en van de heersende groep van notabelen en intellectuelen. Dat blijkt vooral uit kleine verschillen in de omgang tussen arbeiders onderling en tussen arbeiders en vertegenwoordigers van die andere groepen, waarvan Lehmann een

meesterlijke beschrijving geeft. Bovendien hebben ze in het verenigingsleven een heel andere stijl, die daarmee samenhangt, en die zich uit in een sterke behoefte aan solidariteit en een afkeer van discussie. Om die redenen kan men spreken van een subcultuur (Lehmann spreekt liever van een deel-cultuur, om de suggestie van een waardeoordeel te vermijden). Het karakter van die subcultuur lijkt, zoals het uit de beschrijving naar voren komt, meer sociaal dan historisch bepaald. Een enkele maal kunnen opvallende eigenaardigheden (zoals het samenwonen van twee of drie generaties, het rudimentair voorkomen van een salon, de voorliefde voor het houden van konijnen, de vluchtigheid van contacten op de openbare weg) misschien uit het verleden verklaard worden, maar in die gevallen blijven dat veronderstellingen die door het beknopte historische overzicht wel mogelijk gemaakt, maar nauwelijks ondersteund worden. Om het gewicht van tradities te bepalen had Lehmann een dergelijk beeld moeten schetsen van de situatie omstreeks 1900. Dat zou niet alleen moeilijk geweest zijn, het is ook duidelijk dat dat zijn belangstelling niet zo heeft. Wel is het contrast tussen dit beeld van de gewoonten en regels in een moderne samenleving en het beeld van een dorpsgemeenschap in de klassieke volkskundige literatuur opvallend. Voor een deel is dat een gevolg van het feit dat locale en regionale verschillen door het toegenomen verkeer verdwenen zijn en de individuele onafhankelijkheid door de toegenomen welvaart vergroot is. Maar voor een ander deel komt het ook door de sociaal-psychologische benadering die niet meer de cultuurverschijnselen zelf maar de behoefte van de mensen om volgens vaste patronen te leven centraal stelt. – J.J. Voskuil.

Lemmerling, H.W.A. *Volksleven en volkscultuur in en om Mergelland*. Oirsbeek 1978, Drukkerij Harry Lindelauf. (Oet vreuger jaore 1) 56 p., talrijke foto's en tek.; f 8,-.

Het boekje bevat opstellen over boerenhuizen, het verhuizen, de hondekar, de waterkuil, fruit en producten daarvan, grensstenen, de voerman, heksen, de jacht op dassen en de scheper. Men mist in dit niet onaardige geschrift een verantwoording van de keuze van de behandelde onderwerpen, van Mergelland en een vermelding van de eventuele andere volgende delen van deze serie. In de tekst mist men de verwijzingen naar de lijst van geraadpleegde literatuur. Het zou de serie ten goede komen als de volgende delen ervan beter gebonden werden. – J.J.S.

Leopold Schmidt Bibliographie. Verzeichnis der wissenschaftlichen Veröffentlichungen 1930–1977. Mit einem Geleitwort von Leopold Kretzenbacher. Bearb. von **Klaus Beitzl**. Wenen 1977, Verein f. Volkskunde. (Buchreihe der Oesterr. Zs. f. Volksk. 3; Oesterr. volksk. Bibliographie, Supplementreihe: Personalbibliographien 1). 243 p.; 8 ill.; ÖS 162.

Chronologische geordende lijst van tijdschriftartikelen, boeken en recensies van de hand van L. Schmidt, voorzien van een register op personen, plaatsen, zaken en gerecenseerde werken alsmede een beknopte biografische notitie van L. Kretzenbacher. – J.J.S.

Leysen, Alphons en Jouke Minkema. *'t Is maar, dat je 't weet*. Schoorl 1977, Uitgeverij Pirola. 120 p., 103 foto's; f 32,50.

Aan het eind van de jaren zestig verschenen in 'De Duinstreek', 'Alkmaarse Courant' en 'Noordhollands Dagblad' artikelen over markante dorpsfiguren uit Schoorl en omgeving, die in deze bundel opnieuw gepubliceerd worden. Tussen de herinneringen aan hen en aan hun levensomstandigheden treffen we enkele gegevens aan over kaasmaken, Pinksteren, een schoolreisje e.d. – J.J.-v.P.

Löffler, Peter. *Studien zum Totenbrauchtum in den Gilden, Bruderschaften und Nachbarschaften Westfalens vom Ende des 15. bis zum Ende des 19. Jahrhunderts.* Münster 1975, Verlag Regensburg. (Forschungen zur Volkskunde begr. v. Georg Schreiber, hrsg. v. Bernhard Kötting und Alois Schröer 47). 320 p.; f 37,45; ISBN 3-7923-0365-5.

Iedere volwassene moet vroeg of laat een houding vinden tegenover de dood. Hij doet dat door het stereotiepe gedrag van de mensen om hem heen die er eerder mee geconfronteerd werden, na te volgen, soms met kleine wijzigingen die vervolgens anderen weer tot voorbeeld kunnen dienen. Voor wie leefde in de late middeleeuwen in West-Europa werd dat gedrag, volgens Löffler, bepaald door het gevoel van verbondenheid met de eigen maatschappelijke groep, door het geloof in een hiernamaals en door de overtuiging dat hij alleen door gebed, voorspraak en goede werken de eeuwige zaligheid kon beërven. De belangrijkste groepen waaruit de laat-middeleeuwse maatschappij was opgebouwd, de gilden, broederschappen en nabuurschappen, danken hun ontstaan en hun karakter niet in de laatste plaats aan de zorg voor hun gestorven leden. Aan het eind van de vijftiende eeuw, als de schriftelijke bronnen enig zicht gaan geven op hun organisatie, hebben zich daarvoor vaste regels gevormd die een indruk geven van de gebruiken waarmee men de dood binnen bereik trachtte te houden. In de volgende eeuwen, als de betrekkingen tussen de mensen steeds losser worden, eerst in de steden en in de hoogste kringen later ook op het platteland, veranderen die regels en met die regels ook de organisaties tot ze tenslotte worden opgeheven of ineenschrompelen tot een flauwe herinnering aan wat ze vroeger waren. Dit proces van verandering heeft Löffler gevolgd voor de gebruiken binnen het geheel van de dodenbezorging die het duidelijkst de binding van de enkeling aan de groep weerspiegelen: het aanzeggen van de dood en de uitnodiging tot de begrafenis (p. 31-57), de dodenwake (p. 58-74), de begrafenisstoet (p. 75-107), de dragers (p. 108-151), het klokluiden (p. 152-186), dodenlicht en doodkaars (p. 187-223), het baarkleed (p. 224-246) en het lijkmaal (p. 247-291). Hij heeft daarbij beperkt tot het historische Westfalen tussen het eind van de vijftiende en het begin van de twintigste eeuw en gebruik gemaakt van een indrukwekkende hoeveelheid gedrukte en ongedrukte reglementen, notulen, verordeningen, rekeningen en inventarissen en van de antwoorden op vragen van de Atlas der Deutschen Volkskunde en van de Volkskundliche Kommission Westfalen-Lippe. Bovendien bevatten de 1272 noten talrijke verwijzingen naar literatuur over de behandelde onderwerpen.

Wanneer men de belezenheid, degelijkheid en overzichtelijkheid als maatstaf neemt dan lijkt het boek van Löffler sterk op dat van Kaiser die enkele jaren later aan dezelfde universiteit afstudeerde op een verwant onderwerp (de geschiedenis van de ambachtsgilden in een klein stadje in Westfalen) en dat elders in dit nummer wordt besproken. Let men echter op de benadering van het verleden dan staan ze lijnrecht tegenover elkaar. Voor Kaiser ligt de kern van de geschiedenis van de gilden in hun economische functie. Hij ontkent niet dat ze ook andere functies hadden, met name op het terrein van de dodenbezorging, maar hij legt er de nadruk op dat er wat dat betreft bij de afzonderlijke gilden en in de loop van de tijd grote verschillen bestonden en hij keert zich met zoveel woorden tegen de, naar zijn mening, ideologisch gekleurde opvatting dat de gilden een soort leefgemeenschappen zouden zijn geweest. Bij Löffler daarentegen moet men naar opmerkingen die verband leggen tussen de veranderingen en de economische omstandigheden zoeken. De leidende gedachte in zijn betoog is dat de samenleving zich in de afgelopen vijf eeuwen ontwikkeld heeft van een toestand waarin de individuele mens volledig ondergeschikt was aan de groep waartoe hij behoorde naar de huidige situatie

waarin de maatschappelijke bindingen tot een minimum zijn teruggebracht. Of hij die ontwikkeling betreurt, laat hij niet merken, maar men kan het vermoeden, bijvoorbeeld wanneer hij schrijft dat al op het eind van de zestiende eeuw in de oude organisatievormen een verschuiving valt waar te nemen van religieuze en *menselijke* (cursivering van mij, JJV) motieven naar economische drijfveren en statusoverwegingen (blz. 80). Het blijkt ook, maar indirect, uit het feit dat hij het proces van verandering beschrijft als een proces van ineenschrompeling. Van de oude vormen en gedachten, waarmee men aan het begin begonnen is, is aan het eind bijna niets meer over. De geschiedenis van de gebruiken rond de dode eindigt in een leegte. Die indruk wordt nog versterkt doordat hij de honderden nauwkeurig gedateerde en gelocaliseerde gegevens niet opsplijt in een aantal beschrijvingen van het gehele complex van gebruiken op een aantal elkaar opvolgende tijdstippen in duidelijk omschreven situaties, maar dat hij ze onderverdeelt in de bovengenoemde afzonderlijke aspecten en dat hij de veranderingen die zich op al die afzonderlijke punten voltrekken alleen in heel algemene termen met elkaar en met de sociaal-economische achtergrond waartegen ze zich afspelen, in verband brengt. Daardoor lijkt het of het proces zich met een fatale onvermijdelijkheid voltrekt, van de stad naar het land en van rijk naar arm, ongehinderd door schommelingen in de conjunctuur. Als hij bijvoorbeeld opmerkt dat de barok het gebeuren rond de dood vermengde met hoofse etikette en ceremoniën (blz. 22) dan zie ik daarin de neiging om het gedrag van de mensen ondergeschikt te maken aan een abstracte geestelijke ontwikkeling in plaats van aan het peil van hun materiële welvaart. En diezelfde gedachtengang zoek ik ook achter zijn opmerking, aan het begin van het boek, dat gebruiken alleen te begrijpen zijn tegen de achtergrond van de geestelijke stromingen en het volkskarakter (blz. 21).

Een dergelijke opvatting van de geschiedenis als een langlopend geestelijk proces is gemeengoed, maar ik vind haar weinig bevredigend. Ze wordt in de hand gewerkt doordat de economische omstandigheden in West-Europa sinds de middeleeuwen voortdurend gunstiger zijn geworden. Daardoor hebben wij West-Europeanen ons in toenemende mate een schijn van onafhankelijkheid kunnen veroorloven die wij individuele vrijheid noemen en die als einddoel en hoogtepunt van beschaving buiten discussie is gesteld, ook al denken sommigen van ons, zoals bijvoorbeeld Löffler, met een zweem van weemoed terug aan een leven in groepsverband. Economische depressies met alle bijbehorende gevolgen voor het verkeer tussen mensen zijn in deze gedachtengang niet meer dan korte onderbrekingen. De veranderingen die tijdens dergelijke depressies optreden, zoals bijvoorbeeld de schijn van een grotere saamhorigheid, worden niet gezien als het mogelijke begin van een tegengestelde ontwikkeling maar als stagnaties. Dat lijkt me getuigen van een ongegrond optimisme. Om die reden miste ik in de presentatie van de feiten door Löffler voortdurend de mogelijkheid dat er een directe samenhang is tussen economische afhankelijkheid en de behoefte zich in groepen aaneen te sluiten. Hij zou die samenhang in ieder geval ter discussie hebben kunnen stellen door de veranderingen die hij in elk hoofdstuk opnieuw vaststelt in een chronologisch en geografisch geordend tabellarisch overzicht te brengen en een verklaring te beproeven voor de verschillen in ritme en geografische spreiding. Teruggrijpend op de vergelijking die ik aan het begin van deze bespreking maakte, betekent dat dat een beetje Kaiser het boek ten goede had kunnen komen, zoals Kaiser had kunnen profiteren van een beetje Löffler. Maar ik besef dat dat, gezien het mentaliteitsverschil dat achter hun beide standpunten schuilgaat, een onzedelijke wens is. - J.J. Voskuil.

De oude gildespapieren van het Gilde St. Martinus Luyksgestel. Luyksgestel 1977, Gilde St. Martinus. (26) 166 (126) p. f 25,-.

Deze publicatie bevat transcripties en een fotocopie van zes gildedocumenten: vier reglementen (resp. uit 1670, 1825, 1887 en 1952) en twee gildeboeken (het eerste lopende van 1656 tot 1683 en 1736 tot 1819 en het tweede van 1735 tot 1847). Na de transcriptie van de beide laatste vindt men een naam- en jaartalindex. - J.J.S.

Patterns in Oral Literature. Editors Heda Jason and Dimitri Segal. Den Haag, Parijs 1977, Mouton. (World Anthropology). VII, 333 p.; DM 56,-; ISBN 90-279-7969-3.

Deze bundel bevat een aantal lezingen, gehouden in 1973 op een conferentie te Kopenhagen (onderdeel van het negende internationale congres van anthropologische en ethnologische wetenschappen te Chicago in 1973) en enkele nagekomen bijdragen. In hun voorwoord geven Jason en Segal een kort historisch overzicht van het onderzoek naar de structuur van orale literatuur en vatten zij de studies van deze bundel samen (p. 1-10). Deze zijn in twee groepen ondergebracht. In de eerste groep (p. 13-220) gaat het om het vaststellen van verhaalpatronen. *Ilana Dan* stelt een model op voor 17 sprookjes waarin de heldin tweemaal wordt bedreigd, in haar ouderlijk huis en in dat van haar echtgenoot (AT 403, 706, 712, 883 A). Dit model, gebaseerd op Propp, bestaat uit zes episoden en twintig functies (p. 13-30); *Rina Drory* doet hetzelfde voor 28 verhalen die gekenmerkt worden door twee symmetrische handelingen met tegengesteld resultaat, straf resp. beloning (AT 480ff, 613, 676ff, 750* J, 1689 A) (p. 31-48); *Claude Bremond* stelt een model op voor het Franse wondersprookje voorzover dat een opbouwende moraal en een happy end heeft. Hij gaat uit van de hypothese dat de episoden van het Franse wondersprookje bestaan uit drie functieparen: verslechtering/verbetering, verdienste/beloning en slechtheid/straf. Deze zes functies krijgen ieder weer een uitbreiding, n.l. bescherming resp. verhinderend gevolgd door neutralisering hiervan, terwijl het model verder wordt vervolmaakt door middel van twaalf verschillende verbindingen tussen de episoden. Het is de bedoeling dat dit uitgroeit tot een nieuw classificatiesysteem voor sprookjes (49-76); *Erhardt Güttgemanns* stelt een lijst van functieparen op, analyseert drie evangelieteksten met behulp van deze lijst en laat zien dat de relaties tussen de verschillende functies overeenkomen met de logische relaties van het oppositievierkant (77-97); *Heda Jason* stelt uit de functies 12, 13 en 14 van Propp een algemeen model samen: stimulans, reactie en resultaat, en analyseert een groot aantal teksten volgens dit model. Het model blijkt telkens te kloppen, maar tegelijk wordt duidelijk dat de indeling van teksten volgens dit model- maar dat geldt niet slechts voor dit model- in hoge mate berust op een persoonlijke en naar mijn smaak vaak geforceerde interpretatie, waarbij andere mogelijkheden worden genegeerd (99-133). *C. Bremond* merkt in een commentaar op dat Jasons model niet veel verschilt van het zijne, maar wel veel abstrakter is en daardoor de structuur van de tekst geweld aandoet. Hij demonstreert dit door een door Jason geanalyseerde tekst nog eens volgens zijn eigen model te analyseren en beide analyses met elkaar te vergelijken (133-136). Jason antwoordt hierop dat haar model juist door de hogere mate van abstractie op meer genres toepasbaar is dan dat van Bremond, terwijl wat de tekstanalyse betreft Bremond een aantal fouten gemaakt zou hebben (136-139); *Sheldon Klein* en een tiental mede-auteurs stellen een computerprogramma op voor het produceren van volksverhalen. De computer produceert vervolgens 48 verhalen met een snelheid van 128 woorden/sec. De verhalen maken nog een uiterst magere indruk, maar men verwacht dit in de toekomst te kunnen verbeteren (141-217).

In de tweede groep gaat het om de analyse van de inhoud. *Morris Freilich* betoogt dat Lévi-Strauss in zijn mythenonderzoek te weinig wetenschappelijk te werk is gegaan. Lévi-Strauss acht te snel iets bewezen, hij generaliseert teveel en zijn interpretaties zijn

subjectief en ongefundeerd. In vijftien punten presenteert Freilich zijn analysemethode waarin terecht veel waarde wordt toegekend aan de kennis van de betreffende taal en cultuur. Deze kennis is een noodzakelijke voorwaarde voor een verantwoorde analyse. De analyse van Genesis 1-3 volgens Freilichs methode wekt echter niet de indruk dat Freilich zelf zich veel om de culturele context heeft bekommerd (223-249); *Eleazar Meletinskij* wijst op een aantal tegenstellingen in tijd en ruimte en tussen mythologische figuren in de skandinavische mythologie (251-260); *Heda Jason* onderwerpt een aantal studies betreffende de inhoud van verhaalstof aan een kritische beschouwing. Zij merkt o.a. op dat men vaak zijn bronnen niet duidelijk aangeeft, de teksten onzorgvuldig kiest, niet let op de representativiteit ervan, de wijze waarop ze genoteerd zijn en wanneer, voorts rustig vertalingen gebruikt zonder de gevaren hiervan te beseffen enz. Wat de uitgangspunten betreft maakt zij vooral bezwaar tegen de opvatting dat orale literatuur niet wezenlijk verschilt van zuiver communicatieve taaluitingen. Jason stelt daarentegen dat orale literatuur kunst is, en derhalve een ingewikkelder structuur bezit waardoor het moeilijker is de betekenis ervan vast te stellen. Verder bestrijdt zij de mening dat de normen en de mentaliteit van een volk zich direct zouden weerspiegelen in de orale literatuur. Haar voorbeelden laten zien dat ze zich vooral kant tegen een primitieve, mechanische interpretatie van de gegevens. De resultaten van de inhoudsanalyse vindt zij nogal pover en triviaal. Ze concludeert dat een verantwoorde tekstinterpretatie alleen mogelijk is met behulp van kennis van de betreffende cultuur (261-298). Een aantal mensen reageert op deze harde woorden. *Benjamin N. Colby*, door Jason vaak becristiseerd, verdedigt zich op een aantal punten en merkt o.a. op dat het helemaal van het doel van de analyse afhangt welke eisen men aan de teksten moet stellen (298-301); *Robert A. Georges* is het met de strekking van Jasons kritiek wel eens (301-302); *Pierre Maranda* heeft kritiek op Jasons uitspraak dat een volksverhaal verteld wordt door een artistiek begaafd verteller en dus kunst is. Orale literatuur onderscheidt zich volgens hem niet door esthetische qualiteiten van andere verbale taaluitingen, maar door stilistische kenmerken die samenhangen met de mondelinge voordracht en overdracht (302-308). Tenslotte geeft Jason nog een beknopte reactie op enkele opmerkingen van Colby en Maranda (308-310). - A.J. Dekker.

Pfeil, Sigurd Graf von. *Schützenwesen und Schützenfeste in Niedersachsen.* Göttingen 1975, Verlag Otto Schwartz & Co. (Schriften z. Niederd. Volksk., im Auftr. d. Niedersächsischen Landesstelle f. Volksk. am Seminar f. deutsche Volksk. Göttingen, hrsg. v. Helmut Plath und Kurt Ranke 7). IV, 290 p.; 19 ill.; f 47,08; ISBN 3-509-00751-4.

Op kaart 11 van de Atlas der Deutschen Volkskunde is de verspreiding van het schuttersfeest aangegeven. Daaruit blijkt dat het vrijwel uitsluitend voorkomt in het noorden van Duitsland, ongeveer ten noorden van de lijn Maastricht-Breslau, met het zwaartepunt in het gebied tussen de Sieg, de Eder, de Werra en de Elbe. De organisatie van die schuttersfeesten berust in de grote meerderheid van de gevallen bij schuttersgilden. De schuttersgilden zijn aangesloten bij de Duitse Schuttersbond, waarin ook de schietverenigingen zitten en bij een katholieke zusterorganisatie. Hoewel ze daardoor officieel als sportverenigingen worden beschouwd onderscheiden ze zich juist door de organisatie van de schuttersfeesten en door de daarbij behorende attributen, uniformen en ceremoniële gebruiken van de gewone sportverenigingen, terwijl ze anderzijds door hun sportieve activiteiten en door hun rol in het openbare leven ook niet tot de folkloristische verenigingen gerekend kunnen worden. Voegt men daar nog aan toe dat ze in tegenstelling tot de folkloristische verenigingen vooral in de dorpen en de kleinere

gemeenten zijn te vinden, dat de door hen georganiseerde schuttersfeesten niet alleen openbaar zijn maar het hele dorp er vaak aan deelneemt en dat deze in een groot deel van Nedersachsen verreweg het belangrijkste of zelfs het enige feest zijn, en let men bovendien op de nadruk die bij het voltrekken van de ceremoniële gebruiken gelegd wordt op 'eeuwenoude tradities', ook als het gilde pas enkele tientallen jaren oud is, en op de vele veranderingen die het verschijnsel schuttersgilde sinds het begin van de veertiende eeuw heeft ondergaan, dan is het onbegrijpelijk dat er in de volkskundige literatuur zo weinig aandacht aan is besteed. Von Pfeil meent dat de belangrijkste reden daarvoor is geweest dat de gilden en in het algemeen verenigingen als een stedelijk cultuurverschijnsel werden beschouwd en dat ze daarom voor de kennis van de volksaard, waar men lange tijd op uit was, weinig aanknopingspunten leken te bieden. Ziet men daarentegen het beroep op de traditie en het optreden namens een gemeenschap als een sociaal verschijnsel en de veranderingen in functie en vorm van die tradities en van de instellingen die hen in stand houden als een afspiegeling van veranderingen in de sociale verhoudingen, dan verdienen schuttersfeest en schuttersgilde juist van de volkskunde bijzondere aandacht. Die aandacht heeft Von Pfeil hen in dit boek willen geven, waarbij hij zich om praktische redenen en omdat het schuttersfeest daar zo'n centrale plaats inneemt, beperkt heeft tot Nedersachsen. Hij doet dat in zes hoofdstukken waarin hij achtereenvolgens aandacht besteedt aan: I. Het schijngevecht, als bijzonder onderdeel van het schuttersfeest in een klein deel van Nedersachsen; II. de verenigingen (aantallen leden in de verschillende deelstaten, verhouding tot de grootte van de gemeenten, vrouwelijke leden, historische ontwikkeling, plaats in de gemeenschap); III. de literatuur; IV. de opmerkingen in de statuten over het doel van de verenigingen met een paragraaf over de ontwikkeling uit de middeleeuwse broederschap; V. De problematiek rond de in de statuten voorkomende begrippen traditie, gemeenschap, gebruik en de daarmee min of meer samenhangende vraagstukken over de rol van het nationalisme en de functie van dit soort gebruiken als versterking van het groepsbewustzijn; VI. De schuttersfeesten, met paragrafen over onder meer de oorspronkelijke functie van het feest, de verhouding tot de broederschappen, de ingrijpende veranderingen in de functie in de negentiende eeuw, de historische verhouding tot het meifeest en het vogelschieten, de centrale plaats van de getrouwde mannen, de militaire functie en de betekenis van het schuttersfeest als uiting van militarisme en patriotisme, de invloed van de revolutiejaren 1830 en 1849 op de herleving, de verhouding tot de overheid, de rol van de bielemannen in het bijzonder als aanwijzing voor de aanwezigheid van verborgen gedachten aan een overwinning op de dood, en het kinderschuttersfeest. In een bijlage wordt dan tenslotte een analyse gegeven van de 87 spreuken die op de gildeschilden van het gilde van Walsrode tussen 1849 en 1952 zijn aan te treffen.

Ik heb de inhoud zo uitvoerig weergegeven omdat hij tekenend is voor de wijze waarop Von Pfeil zijn vraagstelling uitwerkt. In een groot aantal korte paragrafen jaagt hij zijn lezer telkens in een andere richting door zijn veld van onderzoek, en oppert hij bovendien nog zoveel verdere mogelijkheden, dat die lezer, in mijn ogen althans, van goede huize moet zijn als hij al niet lang voor het eind ieder gevoel van richting verloren heeft. De belangrijkste oorzaak daarvan lijkt me te liggen in het ontbreken van een duidelijke kern van gegevens waar hij zijn vragen op kon beproeven. Hij maakt een of twee keer melding van een vragenlijst van de Niedersächsischen Landesstelle für Volkskunde en van een verzoek van dezelfde Landesstelle om het toezenden van statuten, maar hij verantwoordt die bron nergens, doet ook geen poging tot een statistische bewerking van de binnengekomen gegevens, beperkt zich in feite tot een aantal citaten uit de toegezonden statuten die geen andere functie hebben dan zijn

algemene indrukken te illustreren. Daarmee ziet hij af van de mogelijkheid om bijvoorbeeld een beeld te geven van de juiste verhouding tussen de verschillende activiteiten van de schuttersgilden, en van de verspreiding van de schuttersgilden enerzijds en de gewone schietverenigingen anderzijds. De opmerkingen die hij daarover maakt, zijn bovendien niet alleen heel algemeen, maar verdoezelen ook nog de kern van de tegenstelling doordat hij voortdurend heen en weer pendelt tussen gilde en feest en tussen heden en verleden. Wat de grondslag had moeten zijn voor een vergelijking met de situatie op verschillende tijdstippen in het verleden wordt zodoende niet meer dan aanleiding voor een aantal los samenhangende uitstapjes in de historie, aan de hand van de literatuur. De keuze van die literatuur is waarschijnlijk wel de grootste bron van verwarring geweest. Ze bestaat niet alleen uit boeken en artikelen over het schuttersfeest, het schuttersgilde en daarmee direct verwante verschijnselen, maar ook uit een groot aantal min of meer recente cultuurhistorische, landbouwhistorische, godsdiensthistorische, sociologische, ethologische, theoretisch-volkkundige, dieptepsychologische, sociaal-historische, rechtshistorische en andere publicaties. Geen wonder dat de lijn in het betoog onder de last van dat gewicht herhaaldelijk doorbreekt. Dat is vooral jammer omdat Von Pfeil naast onzinnige (zoals over de dodencultus) vaak heel zinnige dingen zegt en omdat met name zijn uitgangspunt de moeite waard is. Wanneer de uitgevers van deze reeks hem hadden gedwongen om daar strak aan vast te houden en zich te concentreren op een eigen onderzoek had het om deze twee laatste redenen een goed boek kunnen worden. – J.J. Voskuil.

Ranke, Kurt. *Die Welt der Einfachen Formen. Studien zur Motiv-, Wort- und Quellenkunde.* Berlin/New York 1978, Walter de Gruyter. IX, 456 p; DM 148,-; ISBN 3-11-007420-6.

Deze bundel, die is samengesteld ter gelegenheid van Ranke's zeventigste verjaardag, bevat 26 artikelen van hem, verschenen tussen 1938-1976. Ze gaan voor het merendeel over mondelinge vertelkunst, genreproblemen en verhaaltypen en -motieven. Hun inhoud wordt toegankelijk gemaakt door registers van persoonsnamen, zaken en AT-typen. – A.J. Dekker.

Rehermann, Ernst Heinrich. *Das Predigtexempel bei protestantischen Theologen des 16. und 17. Jahrhunderts.* Göttingen 1977, Otto Schwarz. (Schriften zur niederdeutschen Volkskunde 8). 583 p.; DM 84,-; ISBN 3-509-00559-7.

Men heeft lang gedacht dat het exempel na de Hervorming geen rol van betekenis meer speelde in de preken. Door onder meer de studies van E. Moser-Rath en L. Intorp over de katholieke preek en door de bundel 'Volkserzählung und Reformation' (zie: Volksk. Bull. 2, 1 (1976), 56-57) over vertelstof in protestantse stichtelijke literatuur is men daar heel anders over gaan denken. In al deze werken en ook weer in deze studie gaat het in de eerste plaats om het signaleren van volkskundige feiten, speciaal van vertelstof, en om het vaststellen van de bronnen waaruit de auteurs hebben geput.

Rehermann schetst in deel A van zijn studie (p. 3-118) de verschillende theorieën over aard en functie van preek en exempel – hierover hebben Erasmus en Melancthon zich uitvoerig uitgesproken – voorts het ontstaan en de ontwikkeling van de belangrijkste exempelverzamelingen en hun onderlinge afhankelijkheid. In deze werken neemt het historische exempel een belangrijke plaats in hetgeen samenhangt met de grote waardering van het protestantisme voor de geschiedenis, waarin immers Gods bedoelingen met de wereld zich manifesteren. De exempelverzamelingen ontwikkelen zich al spoedig van

naslagwerk voor predikers tot stichtelijk leesboek voor huiselijk gebruik. Onder invloed van kerkelijke ontwikkelingen wijzigt zich ook de ordening van de exempelen. Eerst vindt die nog plaats naar de tien geboden, vervolgens naar de onderwerpen van de kleine catechismus van Luther en in de zeventiende eeuw naar theologische leerstukken. De preek- en exemplerverzamelingen vormen doordat zij in grote hoeveelheden over lange perioden bewaard zijn een belangrijke, nog niet geheel benutte bron voor de volkskunde. Vooral over volksgeloof en volksverhaal hebben zij veel informatie te bieden.

Deel B (119-126) bestaat uit een bibliografie van de gebruikte vakliteratuur. Deel C (127-216) bevat een overzicht van de in dit boek geanalyseerde verzamelingen, een opsomming van de hierin voorkomende verhalen en een opgave van de bronnen die iedere verzamelaar heeft gebruikt. Deel D (217-251) verschaft biografische gegevens over de verzamelaars. Deel E (255-574) geeft per verzameling (in totaal dertig) de teksten van de verhalen die er in voorkomen. Het boek bevat tenslotte registers op persoonsnamen en verhaalmotieven en een lijst van AT-nummers (575-583).

- A.J. Dekker.

Ruloff-Häny, Franziska. *Liebe und Geld. Der moderne Trivialroman und seine Struktur.* Zürich enz. 1976, Artemis Verlag. 94 p., 2 graf., 2 tab., 1 schema; f 26,-; ISBN 3-7608-0408-X.

Ruloff-Häny bespreekt een aantal specifieke kenmerken van de uiterst populaire schriftroman (ca. 60 p. bedrukt krantepapier met een bont omslag, verkrijgbaar voor de prijs van ca. f 1,-): het thema (liefde), dat weliswaar vastligt, maar waarbinnen een aantal varianten van problemen voorkomen, de handeling, de personen, de omgeving en de waarden (o.a. liefde, geld, vrouwelijkheid, mannelijkheid) die gehanteerd worden; de oorsprong van dit thema en de ontwikkeling van de normen vanaf de zeventiende eeuw, waarbij zij nader ingaat op de positie van de man en vrouw, de sociale verhoudingen, de rol van de godsdienst. De schriftroman biedt de lezer de mogelijkheid zich terug te trekken in een van de alledaagse wereld afgeschermd ideale wereld. Behalve het thema beïnvloedt ook de stijl (o.a. door het veelvuldig gebruik maken van adjectieven en een verheven taalgebruik) de inhoud van de schriftroman. - M.v.Z.

Schillings, Harry. *Toneel en theater in Limburg in de 19e en 20e eeuw.* Uitgegeven op initiatief van de Stichting Toernooi der Lage Landen bij gelegenheid van de viering van het 25e Toernooi der Lage Landen. Assen/Amsterdam 1976, Van Gorcum. (Maaslandse monografieën 23). XX, 320 p., 6 ill., 51 foto's, 3 bijl.; f 50,10 (geb.); ISBN 90-232-1471-4. (ing. ISBN 90-232-1461-7).

Archieven van toneel- en operettegezelschappen, berichten en korte aankondigingen in de regionale kranten, programma's e.d. vormen de bron van deze schets van het toneellevens in Nederlands-Limburg. In de inleiding wordt de geschiedenis van het toneel beschreven vanaf de middeleeuwen tot de negentiende eeuw. Daarna kan men de ontwikkeling volgen van het Limburgse amateur- en beroepstoneel, resp. in de perioden van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, van 1920 tot 1940, en van 1940 tot 1960. Aan de orde komen daarbij: oprichting, organisatie, repertoire en belangrijkste personen van plaatselijke en meer regionale amateur- en beroepsgezelschappen, invloeden van buitenaf, omstandigheden waaronder men speelde, de smaak van het publiek die ten aanzien van amateur- of beroepstoneel verschilde e.d.

De geschiedenis van het Limburgse toneel, zoals Schillings die in deze studie beschrijft, is in grote lijnen de volgende. Het volkstoneel, dat sinds de rederijkerstijd in

verval was geraakt, werd in de 19e eeuw eerst in de steden (Roermond, Maastricht) en daarna ook in kleinere plaatsen van Limburg voornamelijk door de liberalen weer tot leven gebracht; het had voor hen – zoals alle amateurtoneel – een sociale functie, doordat men er een gezellige tijdpassering in zocht. Aanvankelijk speelde men hoofdzakelijk Franse en Duitse stukken, maar onder invloed van de dialectliteratuur en eigen toneelschrijvers bevrijdde men zich van deze buitenlandse invloeden en ging men stukken spelen die aansloten bij het Nederlandse en Vlaamse volksleven. In toenemende mate gingen de klerikalen in de opvoeringen echter een gevaar voor het geloof en voor de zedelijkheid zien; dit laatste vooral toen aan het eind van de negentiende eeuw vrouwenrollen meer en meer door vrouwen in plaats van door mannen gespeeld werden. De schrijver geeft aan hoe het verzet van katholieke zijde in het begin van deze eeuw leidde tot de opvoering van stukken met meer godsdienstige en zedelijke strekking, wat tegelijk een stilstand in de ontwikkeling van het toneel betekende. Door toedoen van een aantal amateurtoneelleiders kwam hierin na 1920 verandering; ook leidde de confrontatie met het frequent optredende beroepstoneel in de vele Limburgse openluchttheaters, met name in dat van Valkenburg, tot een stroming die goed en verantwoord amateurtoneel voorstond. De vorming van een Limburgse beroepstoneelgroep in 1947 uit enkele amateurgezelschappen onderstreept dit, evenals het succes van de jaarlijks vanaf 1952 gehouden toernooien, die door een comité uit Elsloo georganiseerd werden. Pas na 1960 is er weer sprake van een duidelijke teruggang in de publieke belangstelling; de televisie houdt publiek en spelers thuis, het repertoire slaat niet meer aan, het toneel wordt als plaats van handeling als te beperkt gevoeld, de gezelschappen raken in financiële moeilijkheden enz. Alleen het 'Heerlens Streektheater' weet zijn bezoekersaantal sinds 1967 weer uit te breiden door toneelstukken in het dialect te brengen.

De studie, die voorafgegaan werd door een literaturopgave, wordt afgesloten met een samenvatting in het Nederlands, Duits en Frans, met registers, resp. van persoonsnamen, van gezelschappen, plaatsnamen, en van titels van ter sprake gekomen toneelstukken. – J.J.-v.P.

Tadten. Eine Dorfmonographische Forschung der Ethnographia Pannonica Austriaca 1972/73. Leitung Károly Gaál und Olaf Bockhorn. Eisenstadt 1976, Burgenländisches Landesmuseum. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 56). 296 p. talrijke ill., graf., tab., diagr., krt., tek., muz.; ÖS 312.

In 1969 verscheen het door Károly Gaál, van het Weense instituut voor volkskunde, geredigeerde boek over Wolfau. Met een groepje studenten verbleef hij enige tijd in het dorp, waar ieder een aspect van de samenleving onderzocht. In de eveneens onder zijn leiding tot stand gekomen monografie over Tadten, gelegen in het noorden van het Oostenrijkse Burgenland, herhaalt hij deze procedure, maar nu met wetenschappelijke medewerkers en assistenten van verschillende instituten. Ook hier wijst hij op de noodzaak om te komen tot een totaalbeeld van een gemeenschap. Weliswaar neemt iedere onderzoeker een bepaald thema voor zijn rekening, maar de afzonderlijke studies veronderstellen de andere en grijpen in elkaar. De opstellen bijeengebracht in dit boek dragen het karakter van een voorlopige samenvatting; het is de bedoeling dat ze in meer uitgebreide vorm als zelfstandige publicatie verschijnen. Centraal in het onderzoek staat de vraag in hoeverre veranderingen in de economische omstandigheden, vanaf ongeveer de tweede helft van de 19e eeuw, van invloed zijn op veranderingen in de levenswijze. Tegelijk wordt onderzocht hoe deze veranderingen doorwerken bij de onderscheiden sociale groeperingen. In Tadten, dat vooral van de landbouw en veeteelt leeft, zijn dit de boeren en de (land-)arbeiders. Vanuit deze gezichtspunten wordt eerst aandacht gegeven

aan enkele algemene aspecten van de lokale economie en aan de sociale structuur van het dorp, en daarna aan de landbouw en de veeteelt afzonderlijk. De veranderingen in de daarvan min of meer afhankelijk geachte levensterreinen worden belicht in studies over het huis, de voeding, de vaktaal van de boer, de gebruiken en stereotype opvattingen en de activiteiten op muzikaal gebied. - J.H.

Verrips, Jojada. *En boven de polder de hemel. Een antropologische studie van een Nederlands dorp 1850-1971.* Diss. Amsterdam 1977. Groningen/Amsterdam 1977, Wolters/Noord-Hollandsche. 302 p., 2 foto's, 2 tab., 2 diagr., 2 ill.; f 29,-.

Deze dissertatie gaat over het ontstaan van geloofstegenstellingen in het dorp Ottoland in de Alblasserwaard en hun invloed op het politieke en sociale leven. Zijn materiaal hiervoor verzamelde Verrips tijdens veldwerk in de periode juni 1970-juli 1971, daarnaast onderzocht hij regionale kranten en tijdschriften en de archieven van kerkelijke instellingen en van gemeente- en polderbesturen. De kern van de studie wordt gevormd door drie 'extended cases', nauwkeurig gereconstrueerde gebeurtenissen ter illustratie van het functioneren van de geloofstegenstellingen in het dagelijks leven: het ontstaan van de doleantie in Ottoland in 1888, de schoolstrijd tussen hervormden en gereformeerden in de jaren 1929-1933 en de conflicten binnen de gereformeerde gemeente tijdens de periode waarin Verrips zijn veldwerk verrichtte. Ze vormden telkens het sluitstuk van de drie tijdvakken (1850-1890, 1890-1940 en 1940-1971) waarnaar het materiaal is ingedeeld. De geloofsopvattingen en -tegenstellingen tracht Verrips binnen iedere periode in verband te brengen met o.a. het bevolkingsverloop, de economische en landbouwtechnische ontwikkelingen, de toenemende beroepsdifferentiatie, de integratie van het dorp in de bredere samenleving en de onder invloed van deze ontwikkelingen veranderende machtsverhoudingen in het dorp. Dat verband wordt m.i. niet altijd even duidelijk aangetoond.

Onbetwist de sterkste groep in Ottoland in de periode 1850-1890 werd gevormd door de boeren. Zij waren de enige werkgevers en domineerden in alle lokale bestuursorganisaties. Hun macht werd echter van buitenaf aangetast door het centraliseringsproces waardoor allerlei bevoegdheden naar hogere kerkelijke en overheidsinstanties werden overgeheveld. Terwijl men op het terrein van het openbaar bestuur zich niet aan dit centraliseringsproces kon onttrekken, waren er binnen de kerk wel mogelijkheden tot verzet: men kon uittreden. De doleantie in Ottoland is volgens Verrips niet in de eerste plaats het gevolg van een theologisch conflict maar van het verzet van de grote boeren tegen de afbrokkeling van hun macht. Hun verzet richtte zich op zeker moment tegen het klassikaal bestuur van de Nederlands-Hervormde kerk. Door uit te treden konden zij de bevoegdheden van dit college weer naar zich toetrekken. De doleantie is hier dus niet, zoals vaak gesteld wordt, een zaak van de 'kleine luyden', maar van de rijke boeren, die echter, zo voegt Verrips daar direct aan toe, in de provinciale en nationale bestuursorganen niet over macht beschikten. Hier waren ook de grote boeren 'kleine luyden'. De echte kleyne luyden in Ottoland, de landarbeiders en middenstanders, konden niet in vrijheid beslissen of ze wel of niet zouden uittreden. Hun keuze hing in hoge mate af van die van de boeren van wie ze afhankelijk waren. Ongeveer 30% van de Ottolanders wordt gereformeerd, de rest blijft Nederlands-Hervormd.

Verrips wijst verder op de mogelijke invloed van de landbouwcrisis in deze periode. Volgens het calvinistische denken zou deze crisis het gevolg zijn van de ontsparingen van de Nederlands-Hervormde kerk. Hij levert echter geen voorbeelden van een dergelijke interpretatie uit die tijd.

Vervolgens beschrijft hij de ontwikkeling van beide kerkgenootschappen tussen 1890

en 1940, de verschillen in geloofsopvattingen en daarmee samenhangend de verschillen in activiteit, organisatievermogen en onderlinge solidariteit van beide groeperingen. De solidariteit onder de gereformeerden is veel groter dan die onder hervormden en vormt in deze periode een belangrijke nieuwe machtsfactor. Het is deze factor die in de schoolstrijd de doorslag geeft. De hervormden slagen er niet in om naast de gereformeerde school een hervormde school op te richten en moeten zelfs machteloos toezien hoe door besluiten van Gedeputeerde Staten de openbare school wordt opgeheven.

In het derde hoofdstuk wordt beschreven hoe tussen 1940-1971 door landbouweconomische, technische en bestuurlijke ontwikkelingen (EEG) en de toenemende beroepsdifferentiatie de boeren hun greep op de rest van de bevolking verliezen. Binnen de gereformeerde kerk delven ze in een conflict over de vorming van een streekgemeente het onderspit tegen een progressieve predikant die voornamelijk door jonge nieuwkomers van buiten de gemeente, niet-boeren, gesteund wordt. Deze nederlaag tekent de afgetakelde machtspositie van de boeren in het dorp. Ook hun prestige is gedaald. De arbeiders oriënteren zich niet als vroeger op hun cultuur en levensstijl, maar beschouwen hen veeleer als weinig benijdenswaardige sappelaars. Omgekeerd gaan de boeren hun eigen positie afmeten tegen die van de werknemers.

Deze studie is geheel gericht op de geloofstegenstellingen en hun invloed op het sociale en politieke leven. Het culturele leven komt slechts incidenteel ter sprake, bijv. wanneer Verrips wijst op de verschillen in levensstijl en gezinsleven tussen hervormden en gereformeerden, maar dat blijft bij een oppervlakkige signalering. Het lag ook buiten het bestek van deze studie, die evenwel voor een meer op culturele verschijnselen gericht onderzoek een geschikt uitgangspunt vormt.

Aan het proefschrift zijn een aantal stellingen toegevoegd waarvan enkele de volkskunde betreffen. De belangrijkste is stelling 6:

'Antropologen en volkskundigen, die zich bezighouden met Europa als "ethnologisch studieveld", dienen meer samen te werken, omdat de empirische precisie der volkskunde, gevoegd bij de systematiek en reikwijdte der antropologie tot een meer relevante verkenning van dat studieveld zal leiden.'

Een dergelijke samenwerking is voor de Nederlandse beoefenaren van beide disciplines van groot nut, ze vindt vooral door toedoen van Verrips op bescheiden schaal reeds plaats en zal intensiever worden naarmate meer antropologen hun eigen woongebied als studieveld zullen ontdekken. - A.J. Dekker.

Voss, Vivian. *Iene miene mutte . . . Kinderen van alle tijden.* Haarlem 1978, Fibula - Van Dishoek. 160 p., talrijke ill.; f 19,50; ISBN 90-228-3855-2.

Voss beschrijft hoe en onder welke omstandigheden kinderen opgroeiden, leerden, speelden en werkten tot nu. Ze legt er telkens de nadruk op hoezeer de opvattingen over het kind in de loop van de tijd veranderd zijn. Echter, daar ze zich beperkt tot een opsomming van merkwaardigheden, blijft het beeld onsamenhangend. Het boek bevat een zeer beknopte bronvermelding. - J.J.S.

Weber-Kellermann, Ingeborg. *Brauch - Familie - Arbeitsleben.* Schriften von - . Ausgewählt und herausgegeben von A.C. Bimmer, G. Böth u.A. Marburg 1978, Marburger Studienkreis für Europäische Ethnologie E.V., Landgraf-Philipp-Strasse 4, 3550 Marburg (Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosoziologie 10); 236 p.: DM 38,-.

Ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van Ingeborg Weber-Kellermann, professor voor Europese ethnologie aan de Philipps-Universität te Marburg, is deze bundel

'kleinere geschriften' samengesteld als welverdiende hulde van haar Marburger collega's. In totaal zijn er zestien artikelen, tevoren reeds verschenen in de jaren 1957 tot 1976, ten dele in niet altijd gemakkelijk te raadplegen tijdschriften, ten dele in afzonderlijke werken, zoals haar magnum opus *Erntebrauch in der ländlichen Arbeitswelt des 19. Jahrhunderts auf Grund der Mannhardtbefragung in Deutschland von 1865* (1965), waarmee zij eens voor al haar bijzondere vakmanschap op volkskundig gebied en haar eigen kijk op historische verschijnselen bewezen heeft. Het is een beperkte keuze uit haar gehele oeuvre dat in de bibliografie aan het eind van deze bundel tussen 1941 en nu ruim 125 titels telt. Daarbij komen tal van films (op 1 maart 1978 'die stattliche Liste von 39 Titeln' die ook in het boek is opgenomen) en de verzorging van vier speciale tentoonstellingen op volkskundig gebied. Op zichzelf al een teken van een haast onvoorstelbare productiviteit en veelzijdigheid, nog bewonderenswaardiger als men in dit boek in de levensschets door Adelhart Zippelius, directeur van het Openluchtmuseum in Kommern en studiegenoot in Berlijn uit de jaren voor de oorlog, leest hoe moeilijk haar leven in de situaties daarna in veel opzichten is geweest.

Wij dienen hier wat de inhoud betreft te volstaan met enkele grote trekken. 'Brauch – Familie – Arbeitsleben' die het boek zijn titel gaven, vormen de derde en laatste afdeling van zes artikelen. De eerste afdeling 'Wissenschaftsgeschichte und Methoden' gaat over grotestadsvolkskunde ('Der Berliner' – de schrijfster wás en bleef, waar dan ook, in haar hart Berlinerin, zo zegt Zippelius), over de Romantiek en de volkskunde (uit het knappe boekje *Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften* in een serie van Metzler, 1969), over 'Spielzeug als Indikator eines sozialen Systems', e.a. De tweede afdeling 'Mode und Tradition' begint met een artikel over 'Das rheinische Steinzeug und die Mode des "Altdeutschen"'.

Al met al inderdaad de 'repräsentative Überblick über das breite Spektrum ihrer wissenschaftlichen Arbeit' die de vijf samenstellers van dit nuttige boeketje uit eigen tuin Ingeborg Weber hebben willen aanbieden. Wat zij vóór 1974 over 'de familie' gezegd heeft, ontbreekt omdat zij dit in genoemd jaar in een afzonderlijk boek heeft samengevat (*Die deutsche Familie*. Frankfurt 1974); een ander terrein, door haar aangeduid als 'Interethnik', is eveneens buiten beschouwing gelaten omdat de voornaamste opstellen van dien aard inmiddels in *Zur Interethnik. Donauschwaben, Siebenburger Sachsen und ihre Nachbarn* (Frankfurt 1978) zijn herdrukt. – A.J. Bernet Kempers.

Weber-Kellermann, Ingeborg. *Das Weihnachtsfest. Eine Kultur- und Sozialgeschichte der Weihnachtszeit.* Luzern-Frankfurt/M. 1978, Verlag C.J. Bucher. 232 p., ca. 220 ill., ten dele in kleuren; geb.; DM 58,-; ISBN 3-7658-0273-5.

Het is nog maar kort geleden dat Ingeborg Weber-Kellermann haar boek over *Die deutsche Familie. Versuch einer Sozialgeschichte* (tussen 1974 en 1978 maar even in vier drukken) liet volgen door een plaatwerk *Die Familie. Geschichte, Geschichten und Bilder* (twee drukken in 1976-1978). En nu weer dit grote boek over *Das Weihnachtsfest*, een combinatie van tekst, platen en plaatjes in de brede marge, aangevuld door een passende bladvulling van citaten uit de literatuur. Een boek om te lezen, in te bladeren en daarbij nog weer bij stukjes en beetjes wat te lezen, een en ander fraai uitgevoerd, met nogal wat kleur erin, en tegen een onder de huidige omstandigheden nog redelijke prijs ook. Blijkens de aankondiging bedoeld voor 'Kulturgeschichtlich interessierte Pädagogen, Soziologen, Theologen, Völkerkundler, Familien'. Volkskundigen zullen wij er wel als vanzelfsprekend bij mogen denken of misschien zitten die onder de Völkerkundler. Het is met die namen nog altijd wat lastig; in Marburg waar Ingeborg Weber sedert 1960 werkzaam is, spreekt men van Europese etnologie en vergelijkende etnosociologie

binnen het Fachbereich Gesellschaftswissenschaften (vroeger de desbetreffende afdeling van de Philipps-Universität, het Institut für Mitteleuropäische Volksforschung). Ingeborg Weber heeft in dat kader in vele opzichten een belangrijke rol gespeeld.

Hoewel *Das Weihnachtsfest*, voor een algemeen publiek bedoeld, binnen de grenzen van wat schrijfster wil zeggen en laten zien een afgerond geheel vormt, grijpt het hier en daar terug op vroegere publicaties over 'het schenken', de kerstboom en kerstgebruiken, die men herdrukt kan vinden in de ongeveer gelijktijdig verschenen bundel *Brauch-Familie-Arbeitsleben*. Daarover meer in de hieraan voorafgaande boekaankondiging.

Das Weihnachtsfest omvat de volgende hoofdstukken: 'Geschichte des weihnachtlichen Kalendariums', 'Adventszeit', 'Lied und Spiel', 'Das Schenken', 'Tannenzweig und Weihnachtsbaum', 'Weihnachtliche Volkskunst', 'Kochen und Backen', 'Silvester und Neujahr', 'Das Dreikönigsfest', 'Weihnachten in der heimatlichen Gestaltung der Nationen'. – Genoeg aanknopingspunten voor een veelzijdige illustratie. Het geheel eindigt met een 'Ausblick' tevens 'Plädoyer für das Weihnachtsfest'.

'Brauchtum' en 'Sozialgeschichte' en daarbinnen de laatste jaren vooral 'Die Familie' zijn de onderwerpen die Ingeborg Weber's werkzaamheid – schrijvend, pratend, filmend, exposerend – kenmerken. En dan in onderlinge samenhang. Zo ook hier: 'Eine Kultur- und Sozialgeschichte der Weihnachtszeit'. Zo iets kan moeilijk anders dan gebonden zijn aan tijd en regio. Binnen de enorme verscheidenheid van hoogtijden en stukken 'Brauchtum', van figuren en situaties in die lange donkere tijd van het jaar en binnen de veelheid van volken die deze zien als 'kersttijd' moet men wel een keuze doen, wat tijd en regio betreft. *Das Weihnachtsfest* handelt in principe over Duitse verschijnselen en situaties en wel in een betrekkelijk recent en dus beter benaderbaar verleden, waarover in ruime mate gegevens en afbeeldingen beschikbaar zijn. Wat er over andere landen gezegd wordt, vindt men voornamelijk in het eerste, historische hoofdstuk en in het voorlaatste, over de 'Heimatliche Gestaltung (van het kerstfeest) der Nationen'. Het kon niet veel meer zijn dan een toegift. Nederland figureert daar en elders in het boek door een paar afbeeldingen uit het verleden: Jan Steen's Driekoningenfeest uit Kassel en zijn Bakker Oostwaard in het Rijksmuseum, een sterrezanger van Rembrandt en de bekende volksprent met hetzelfde onderwerp, die het Openluchtmuseum een paar jaar geleden nog eens herdrukt heeft. Een andere prent met een Nederlandse tekst is van huis uit een van de 'Münchener Bilderbogen' en dat is aan het kennelijk Oostenrijks-Duitse milieu dan ook wel te zien. De zeven plaatjes gaan over de omzwervingen, bij de boeren en in de stad, van Mijnheer Winter, een gestrenge oude heer, een 'koude knaap', die blijkbaar uit een nog kouder land hierheen is gekomen om de winter te begeleiden. Een zielige figuur die nergens welkom is, een keer zelfs aan een warme kachel gebonden wordt om hem te neutraliseren. Tweemaal komt hij iets brengen – probeert hij dat althans: in het vijfde plaatje loopt hij kouwelijk en wel op een uitgestorven pleintje, compleet met 'Brunnen' en geharnaste ridderfiguur daarboven, met een met kaarsjes versierde 'kerstboom', maar geen deur gaat open om hem binnen te laten. De tweede keer is het bijna lente en brengt hij het eerst ontluikende bloempje op 'de lieve wieg' van een kind. Prent en figuur zijn een creatie van Schubert's vriend, de romantische schilder Moritz von Schwind, die in 1847 de tekeningen voor deze prent maakte. Hij mag dan een representant zijn van het koude jaargetij 'onder wiens regering toch het kerstfeest door groot en klein wordt gevierd', het valt ondanks de groene tak om de kap van zijn pij en die verlichte kerstboom moeilijk in deze prent het 'erste Konterfei des Weihnachtsmannes' te zien, die hiermee zijn zegetocht door heel Duitsland en half Europa begon. Hij moet dan wel een grondige verandering hebben ondergaan waarbij diverse andere 'schenkerfiguren' een rol hebben gespeeld voor hij tot protagonist in – bepaalde vormen van – het kerstfeest werd.

Er is bij het doorbladeren van het boek allerlei waarvan men zich even afvraagt: is dit allemaal zo belangrijk als verschijnsel dat het zo uitvoerig, soms in kleuren nog wel, geïllustreerd moet worden? De achtergrond daarvan ligt uiteraard in de milieus en gedachtenwereld waarnaar het boek ons verplaatst. 'Dieses Weihnachtsbuch berichtet nicht nur über Traditionen, Bräuche und Gestaltungen (die men als zodanig geen 'isoliertes Eigenleben' mag toeschrijven), sondern versucht, ihren sozialen Zusammenhang zu erhellen. Es zeigt, wie im Verlaufe der Geschichte Symbole und Zeichen ihren Sinn verändern entsprechend den Vorstellungen und Bedürfnissen der Gruppen die mit ihnen umgehen. Heiliges und Spielerisches, Alttradiertes und Modernes, Agrarisches und Stadtbürgerliches, Gestaltetes und Konsumiertes, Kultisches und Kommerzielles, Überlieferungszwänge und freie Spontaneität: dat alles kann in den Weihnachtsbräuchen nacheinander, nebeneinander und miteinander sein'. Men kan daarbij twee gezichtspunten hanteren en dan wel in een onderling samenspel: een diachronisch overzicht van het gebeuren door de eeuwen heen en in de verschillende landen, en synchronische doorsneden op verschillende punten, voor een bepaalde tijd, in een bepaald land of complex van landen. In die synchronische moten die men in het diachronische verloop extra meent te moeten en kunnen belichten, waarvan men van het begin af ook het belang meent te onderkennen, spelen die 'Gruppen' voor de sociale historicus een belangrijker rol dan de voorgeschiedenis van elk in die tijd voorkomend, door de 'gebruiksvoltrekkers' in kwestie omgevormd en vaak te pas en te onpas ten tonele gevoerd afzonderlijk verschijnsel, zoals de kerstboom, de kerstman, en verdere 'Brauchtumselemente'. Velen van ons zullen het accent misschien anders leggen en zich vooral interesseren voor de veelzijdigheid van zulke verschijnselen, voor het archetypische blijkens hun wijde verspreiding bij vele volken, in andere maar toch uiteindelijk verwante vormen. Heeft de diachronicus werkelijk oog voor het verrassende van veelheid en verandering, ziet hij af van een éénlijnige en dus al dadelijk verkeerde ontwikkeling ook wanneer die ene lijn niet naar heidens-oudgermaans leidt, dan zal hij ook aardigheid hebben in tal van moderne en hypermoderne verschijnselen die men in de kersttijd ten overvloede aantreft. Met 'aardigheid' is soms wel het meeste gezegd, want zó belangrijk zijn veel van die nieuwigheden nu ook niet, al geven ze nog wel eens een hint in een richting buiten het kerstgebeuren als zodanig waarmee men gediend kan zijn voor volkskundig werk. Maar hoe dan ook zal die diachronicus er rekening mee moeten houden dat het eigen leven van zijn objecten inderdaad niet geïsoleerd is geweest van de 'Gruppen', de mensen die ermee leefden. Omgekeerd zal de sociale historicus-Brauchtumsforscher ook niet kunnen zonder een blik in de geschiedenis. Vandaar het eerste hoofdstuk 'Geschichte des weihnachtlichen Kalendariums', over de verschuiving van de feesttermijnen en de ontwikkeling van 'Lichtbräuchen der Sonnenwende' tot het feest van Christus' geboorte (met als daarop volgende paragraaf 'Weihnachten als Freiraum im Arbeitsjahr', op het eerste gezicht misschien wat verrassend, maar toch wel zinvol in het sociologische verband). Er zouden uit later tijd verschillende perioden te kiezen zijn waarin het kerstfeest op grond van teksten en afbeeldingen duidelijk omschreven vormen heeft aangenomen. Bij ons hebben bijv. Cath. van de Graft en J.J. Mak dat gedaan: een interessante materie. Maar sociaalhistorisch zijn die perioden moeilijk afdoende te benaderen, al zal er wel meer uit te halen zijn dan tot dusver geschied is. Ingeborg Weber's keuze viel op een latere tijd, die zij door vroegere studiën zo goed kent, waar meer houvast op is en die voor onze hedendaagse problematiek – wat doen we met dat kerstfeest dat voor velen een last, een 'Horror' geworden is, ondanks het plezier van de vrijetijdsp periode? – sociaal en psychologisch gezien zoveel actueler is. 'Die These dieses Buches besagt, dass das Weihnachtsfest in seiner heute verbreiteten

Form (let well er zijn ook tal van andere vormen en mogelijkheden) eine kulturelle Leistung des 19. Jahrhunderts ist mit seiner bürgerlichen Führungsschicht. Sie hat den Heiligen Abend zu einem Familienfest für die Kinder gemacht, die mit einer Fülle von Geschenken den Geburtstag des Kindes Jesus begehen. Als aber die Bürgerfamilie Weihnachten mehr und mehr als ihr Fest gestaltete, ordnete sie es auch in ihre Struktur'. Deze 'These' is ook het thema van het boek, geen wonder dat de Bürgerfamilie van hoog tot laag er een grote rol in speelt, het meest nadrukkelijk uiteraard in de afbeeldingen, 'uit het leven gegrepen', die een goed beeld van deze speciale, later en inderdaad in goede en kwade zin verburgerlijkte vorm van het aloude kerstfeest geven.

Ingeborg Weber's lees- en kijkboek is met grote kennis van zaken, met grote overtuiging ook, geschreven en geïllustreerd. Het prikkelt daarom nog wel eens tot tegenspraak of het plaatsen van vraagtekens. Maar het prikkelt ook, zoals elke goede behandeling van een onderwerp dat niet het eigen land van de lezer-volkskundige of lezer-zuiver belangstellende betreft, tot het telkens weer vragen: hoe is het nu precies bij ons? wat hebben wij voor vergelijkbare verschijnselen? in welke opzichten is het bij ons pertinent anders? wat steekt dáár allemaal achter?

Hoe dan ook: ook van dit boek zullen wel weer diverse herdrukken verschijnen, die evenals bij haar andere boeken van belangstelling voor de door haar vertegenwoordigde, zoal niet ingeluide, visie op volkskundige verschijnselen kunnen getuigen - naast andere visies die op dit zo enorm veelzijdige gebied mogelijk zijn. - A.J. Bernet Kempers.

Witte, Femmy, en Theo Timmer. *Moete ze d'r uut burgemeester?* Drieënveertig Texelse volksverhaaltjes verzameld en opgetekend door - . Den Burg 1978, Het Open Boek. 56 p., 21 tek., 8 foto's; f 11,70; ISBN 90-702-0201-8.

Van de hier weergegeven drieënveertig volksverhalen zijn er zeventien nog nooit eerder genoteerd. Deze zijn niet letterlijk maar zo beknopt en feitelijk mogelijk opgetekend. De overige zijn afkomstig uit de literatuur, aangevuld met mededelingen van Tesselaars bij wie navraag werd gedaan. Wie deze Tesselaars zijn wordt in geen enkel geval verantwoord. Getracht is, blijkens de inleiding, bekende verhalen door navraag volledig te maken. Blijkbaar menen de samenstellers dat het mogelijk is op deze wijze de oorspronkelijke feiten te reconstrueren. Van de geraadpleegde literatuur vindt men achterin een lijst. Elk verhaal is zo mogelijk voorzien van gegevens over de tijd waarin het verhaal speelt en over de personen (met een enkel portret) die er in voorkomen. - J.J.S.